

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Marina Mijoč

**Jezične značajke glagoljskoga rukopisa
*Propovijedi popa Antona Šegote***

(prilog istraživanju rukopisne ostavštine Ante Marije Strgačića)

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Marina Mijoč
Matični broj: 0009053504 3

Jezične značajke glagoljskoga rukopisa
Propovijedi popa Antona Šegote
(prilog istraživanju rukopisne ostavštine Ante Marije Strgačića)

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost – smjer knjižničarstvo

Mentor: prof. dr. sc. Sanja Zubčić

Rijeka, 29. rujna, 2016.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. <i>Propovijedi popa Antona Šegote</i>	5
2.1. <i>Propovijedi kao dio ostavštine Ante Marije Strgačića</i>	5
2.2. <i>Opis Propovijedi</i>	5
2.3. <i>Grafija</i>	7
2.4. <i>Sadržaj Propovijedi</i>	8
3. Metodologija rada	8
4. Fonologija	11
4.1. Vokalizam	11
4.1.1. Refleks ê	14
4.2. Konsonantizam	15
4.2.1. Glasovne promjene: prva, druga i treća palatalizacija, jotacija	16
4.2.2. Suglasnički skupovi	17
4.2.2.1. Odrazi starih praslavenskih suglasničkih skupova	17
4.2.2.2. Novi suglasnički sljedovi	18
4.2.2.2.1. Suglasnički sljedovi na početku riječi	18
4.2.2.2.2. Suglasnički sljedovi na dočetu unutrašnjih zatvorenih slogova	19
4.2.2.2.3. Suglasnički sljedovi na kraju riječi	19
4.3. Finalno slogovno <i>l</i>	20
4.4. Prijelaz završnog <i>-m > -n</i>	20
4.5. Zaključno o fonologiji imenica	21
5. Gramatičke kategorije imenica	22
5.1. Broj	22
5.2. Padež	24

5.3. Rod	25
5.3.1. Rod i sročnost	26
5.4. Živost	28
6. Morfologija imenica	30
6.1. Imenice muškoga roda	31
6.2. Imenice srednjega roda	36
6.3. Imenice ženskoga roda	38
6.3.1. Imenice ženskoga roda <i>i</i> -deklinacije	42
6.4. Zaključno o morfologiji imenica	43
7. Zaključak	45
8. Sažetak	47
9. Popis literature	48
10. Popis priloga	52
Prilozi	

1. UVOD

*Rukopisne ostavštine*¹ samo su dio bogate i raznolike građe koja je zajednička arhivima i knjižnicama² (Galić Bešker, 2015: 39). Iako predstavljaju vrijedan izvor za različita istraživanja, sustavne brige za njihovo prikupljanje i očuvanje u prošlosti nije bilo. Iz tog razloga mnogobrojne su rukopisne, pa i druge ostavštine, osiromašene ili u potpunosti uništene. One, pak, koje su se uspjele očuvati do današnjega dana, rezultat su brige malobrojnih entuzijasta koji su znali prepoznati njihovu vrijednost (Lučić, 2015).

Promjena društvene svijesti prema ovom razmjerno malenom segmentu u ukupnoj količini gradiva što ga baštinske institucije danas čuvaju, nastupila je tek u drugoj polovici 20. stoljeća. U prvi tren moglo bi se pomisliti kako su arhivisti prvi pokrenuli inicijativu za njihovo spašavanje, međutim prvi su s prikupljanjem starih rukopisa, pisama i ostale slične građe započeli knjižničari³ (Lučić, 2015). No, dulja tradicija prikupljanja, pohrane i zaštite rukopisa u knjižničnim ustanovama ipak nije bila presudna za poboljšanje njihova statusa u

¹ *Rukopisna ostavština kao cjelina obuhvaća mnoštvo građe koju su vremenom prikupili pojedinac, obitelj ili ustanova. Cjelovitost i zaokruženost rukopisne ostavštine važna je u njezinu sagledavanju i kasnije u sređivanju, popisivanju, pa i davanju na korištenje. Pravom se ostavštinom u strogome smislu riječi smatra cjelokupna građa koju je pojedinac sakupio još za svojega života (...). [Takva se], cjelovita ostavština, nekoga pojedinca može povećati (...) naknadnim dodavanjem rukopisa i tada se govori o obogaćenoj ili proširenoj ostavštini* (Galić Bešker, 2015: 39-40).

² Uz knjižnice i arhive, rukopisne ostavštine čuvaju i razni instituti, HAZU, muzeji te vjerske zajednice (Lučić, 2014).

³ Arhivisti koji se bave osobnim fondovima za njihovu slabu zastupljenost u arhivskim ustanovama često u stručnoj literaturi krive *Jenkinsona i Schellberga*, čiji su utjecajni radovi „ukalupili“ arhivsku teoriju (...) u arhivske zapise javne provenijencije. [Naime, ti autori] definiraju arhivsko gradivo na način koji u praksi nije čeo „arhivski status“ onomu što danas zovemo osobnim zapisima odnosno osobnim fondovima (u njihovo doba privatni rukopisi, povijesni rukopisi ili rukopisne zbirke). Za njih su osobni zapisi opasno područje izvan granica istinskoga arhivskoga gradiva (Lučić, 2015: 22).

odnosu na ostalu građu koja se nalazi u knjižničnim fondovima. Naime, rukopisima se i dalje posvećuje premalo pozornosti. O njihovom rubnom položaju najbolje svjedoči IFLA-ina konceptualna studija pod nazivom *Uvjeti za funkcionalnost bibliografskog opisa*⁴ prema kojoj se rukopisi smatraju *pojavnim oblikom* [te ih se] *stavlja uz bok knjigama, časopisima, kartama, plakatima, zvučnim snimkama (...)* (Galić Bešker, 2015: 41). Međutim, prema kriterijima za razvrstavanje navedene građe⁵ koje studija navodi, rukopisi se ne spominju ni u jednoj skupini⁶ (Galić Bešker, 2015). Osim toga, brojne međunarodne norme za bibliografski opis⁷ prethodile su objavi spomenute studije⁸. Bile su namijenjene opisu pojedinih vrsta knjižnične građe, ali niti jedna od tih normi nije bila posebno oblikovana za opis rukopisa⁹. Danas ih je lakše opisati utoliko što postoji *Objedinjeno izdanje ISBD-a*¹⁰ kojim su propisani elementi za opis svih

⁴ Studija je objavljena 1998. godine (Galić Bešker, 2015).

⁵ Riječ je o trima kriterijima. [Prvi kriterij se odnosi na] *fizički medij koji se opisuje u bibliografskim zapisima (npr. papir)*. [Drugi kriterij odnosi se na] *oblik koji se opisuje (npr. knjige, letci)*. [Treći kriterij vezan je uz] *način prenošenja informacije (npr. analogno prenošenje)* (Galić Bešker, 2015: 41).

⁶ *Shvatimo li rukopis u njegovu najužemu smislu, tada je on tekst pisan rukom ili strojem. Uzmemo li u obzir prvi kriterij, onda bi fizički medij kojim se prenose informacije za rukopisnu građu bio papir ili pergamena. Što se tiče oblika rukopis bi pripadao knjizi (...). Što se tiče trećeg kriterija, rukopis informaciju prenosi analogno, baš kao i većina konvencionalne knjižnične građe* (Galić Bešker, 2015: 41).

⁷ Norme su poznate pod akronimom ISBD (*Međunarodni standardni bibliografski opis*).

⁸ Prva objavljena međunarodna bibliografska norma je ona iz 1971. g. i odnosila se na bibliografski opis omeđenih publikacija (ISBD(M)). Nakon nje uslijedile su međunarodne norme za bibliografski opis serijskih publikacija (ISBD(S)) (kasnije (ISBD(CR))), neknjižne građe (ISBD(NBM)), kartografske građe (ISBD(CM)), te opća međunarodna norma za bibliografski opis (ISBD(G)). Nakon njih objavljene su još međunarodne norme za bibliografski opis starih omeđenih publikacija (ISBD(A)), tiskanih muzikalija (ISBD(PM)) te za opis računalnih datoteka, odnosno elektroničke građe (ISBD(CF)/ISBD(ER)).

⁹ Od pojedinačnih međunarodnih normi Irena Galić Bešker smatra kako je opisu rukopisa najbliži standard za opis stare knjige čiji je akronim ISBD(A) (Galić Bešker, 2012).

¹⁰ Na IFLA-inoj općoj sjednici održanoj 2003. g. u Berlinu osnovana je Studijska grupa za razvoj ISBD standarda (Samman, 2014). Svrha studijske grupe bila je uskladiti postojeće standarde *spajanjem propisa koji se odnose na sve vrste građe, uz istodobno postojanje posebnih propisa koji se odnose na specifične vrste građe* (Samman, 2014: 31). Preliminarno izdanje ujednačenog *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa* objavljeno je 2007. g.

vrsta građe, no ne treba zanemariti činjenicu da je to izdanje temeljeno na prijašnjim zasebnim standardima među kojima nije bilo onoga koje bi se odnosilo na specifičnosti opisa rukopisa. Iz tog razloga Irena Galić Bešker napominje kako nije na odmet poslužiti se i priručnikom za arhivistički standard ISAD(G)¹¹ koji može pružiti odgovore ili njihovu dopunu prilikom obradbe¹². Ova primjedba važna je iz još jednog razloga. Naime, kroz prošlost su institucije nesustavno i neplanski prikupljale gradivo, odnosno građu što je dovelo do disperzije u ostavštinama fizičkih osoba (Lučić, 2014). To znači da se različito pristupalo, a i dalje se pristupa, njihovoj obradbi, odnosno opisu koji proizlazi iz *funkcije i poslovanja ustanova u kojima se oni izrađuju* (Galić Bešker, 2015: 42). Knjižničari tako za određenu jedinicu izrađuju bibliografski opis, dok primjerice arhivisti za jedinicu (iz ostavštine iste osobe) izrađuju arhivistički opis (Galić Bešker, 2015).

Ono što je još bitno spomenuti u ovom uvodnom dijelu, a odnosi se na najdragocjeniju „imovinu“ kulturnih ustanova, sadržanu ne samo u fizičkim dokumentima, nego i u znanju povezanom s njima (Uzelac, 2004) jest digitalizacija. Shvatimo li digitalizaciju kao kreativan oblik zaštite u *funkciji osiguravanja i poboljšanog pristupa znanju zabilježenom na tradicionalnom mediju (...)* (Katić, 2003: 35), razumjet ćemo zašto su je knjižnice, arhivi i ostale kulturne institucije uvrstile u sastavni dio svog redovnog poslovanja. Među glavne ciljeve koji se žele postići digitalizacijom ubrajaju se zaštita izvornika¹³ te povećanje dostupnosti i mogućnosti korištenja građe¹⁴ (Stančić,

¹¹ Ovo je akronim za *Opću međunarodnu normu za opis arhivskoga gradiva*.

¹² O sličnostima i razlikama koje postoje među navedenim standardima ovdje se neće detaljnije govoriti. O njima je podrobnije pisala Dunja Samman u svome magistarskom radu. Istaknula je kako među pojedinim elementima obaju standarda postoji veća ili manja podudarnost te oni *omogućuju razmjenu zapisa između arhivskih i knjižničnih ustanova* (Samman, 2014: 53).

¹³ Elektronička verzija omogućuje bolje očuvanje izvornika jer je ga na taj način štiti od česte upotrebe, a samim time i od mehaničkih oštećenja. Osim toga, tradicionalni medij kojim se prenosi sadržaj sastavljen je od niza materijala organskog podrijetla, uključujući papir, životinjske kože, lijepila i sl (Adcock et. al., 2003).

2009). Koja građa će se digitalizirati ovisi o vrsti same ustanove, no ono što im je svima zajedničko jest donošenje kriterija¹⁵ na temelju kojih će se odlučiti što će se i kako digitalizirati. Budući da je naglasak ovdje stavljen na rukopise važno je naglasiti kao se *svaki rukopis smatra unikatom. Međutim, nije moguće, a nije ni potrebno sve rukopise digitalizirati* (Katić, 2003: 38). Za specifične potrebe i interese korisnika, baštinske ustanove nude uslugu digitalizacije na zahtjev. To je bio slučaj i kod rukopisnog predloška čiji je sadržaj korišten za izradu ovoga rada, a o kojem će nešto više biti riječi u idućem poglavlju.

Takve su stvari izložene stalnom i neizbježnom procesu prirodnog starenja. Pažljivim postupanjem i stvaranjem povoljnih uvjeta čuvanja propadanje se može usporiti, ali ne i zaustaviti u potpunosti (Adcock et. al., 2003: 12).

¹⁴ Ponajprije u znanstveno-istraživačke svrhe.

¹⁵ Različiti kriteriji primjenjuju se na različito gradivo. *Smjernice za odabir građe za digitalizaciju nastale u okviru Nacionalnog projekta „Hrvatska kulturna baština“ (...)* (Stančić, 2009: 18) za arhivsko gradivo posebno ističu da se prilikom njegova vrednovanja posebno u obzir uzmu informacijska i evidencijska vrijednost. Za knjižničarsko se gradivo pak navodi kako se prilikom odabira luči ona *knjižnična građa / knjižnične zbirke koje su već upisane u Registar kulturnih dobara RH te knjižnična građa i zbirke za koje se predmnijeva da imaju svojstvo kulturnog dobra (...)* (Stančić, 2009: 18).

2. Propovijedi popa Antona Šegote

2.1. Propovijedi kao dio ostavštine Ante Marije Strgačića

Propovijedi popa Antona Šegote dio su rukopisne ostavštine¹⁶ jednog od posljednjih svećenika glagoljaša, dr. Ante Marije Strgačića (1901-1971). Kao znanstveni suradnik Historijskog arhiva u Zadru te kao vanjski suradnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Ante M. Strgačić dao je znatan doprinos u istraživanju glagoljaštva na zadarskom području¹⁷ te značajan prinos u proučavanju starije hrvatske književnosti, crkvenih, političkih i kulturnih zbivanja u Zadru i Dalmaciji. Dokumente koje je prikupio svojim djelovanjem kao student, župnik, arhivist, povjesničar i sveučilišni profesor, oporučno je ostavio Historijskom arhivu (današnjem Državnom arhivu u Zadru) koji ih je preuzeo 1974. godine od izvršitelja njegove oporuke¹⁸.

2.2. Opis Propovijedi

*Propovijedi popa Antona Šegote*¹⁹ zajednički je naziv za osam propovijedi²⁰ koje je u dvije zajedno prišite bilježnice sastavio parohijan

¹⁶ Rukopisna ostavština nastala je u razdoblju od 1920. – 1971. godine (<http://dazd.hr/vodic/dazd-0373/>).

¹⁷ U članku posvećenu A. M. Strgačiću (Ante Marija Strgačić: 1. .1. 1901- 19. 3. 1971), Marija Pantelić je napisala: (...) *Dr. Ante Strgačić izvukao [je] iz zaborava svojim marljivim i napornim radom na arhivskim fondovima mnoga imena i djelovanje popova glagoljaša u Zadru i njegovoj okolici. Oni su budno čuvali nasljeđe slavenskog bogoslužja i glagoljske liturgijske knjige* (Pantelić, 1972: 132).

¹⁸ <http://dazd.hr/vodic/dazd-0373/>

¹⁹ Prema bilješci na prvoj foliji, *Propovijedi* su nastale oko 1709. godine.

²⁰ Predika od strašnoga dne od suda, Propovijed na Božić, Propovijed na prvu nedjelju Korizme: o grijehu i pokori, Propovijed na treću nedjelju Korizme: o svetoj ispovijedi, Propovijed na četvrtu nedjelju Korizme: o dužnostima roditelja i djece, Propovijed na Uskrs, Predika od pričiste divice Marije i Govor kako je Panteon očišćen od idola i uređen u crkvu sv. Marije (Kero, 2008).

brbinjski – don Ante Šegota²¹. Prva bilježnica ima 20 folija čije su dimenzije 19,2 x 14, 2 centimetra²². Druga bilježnica ima 23 folije²³ koje nisu posve jednake pa im visina varira od 19, 7 do 20 centimetara, a širina iznosi 14, 6 centimetara²⁴. Samom rukopisu nedostaju dvije folije koje su istrgnute ili izrezane²⁵.

Ukupno gledajući sve folije su dobro očuvane, no na pojedinim folijama pojavile su se određena oštećenja koja se manifestiraju u obliku mrlja, nastalih vjerojatno uslijed primjene kemijskih svojstava samog organskog materijala.

Osim toga, u prvoj bilježnici folija 15 je malo proparana pri vrhu, dok su pri dnu prve folije druge bilježnice zamjetne rupice od crvotočina. Također, rubovi svih folija su potamnjeli, poprimivši smeđu boju.

Uvez folija je dobar, no ponegdje je oslabio²⁶.

Iako su prema „Popisu glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije“, *Propovijedi* uvrštene pod mjesto Sali na Dugom otoku²⁷, izglednije je da su nastale u Brbinju u kojem je don Ante Šegota bio župnik i matičar od 1708. do 1724. godine te od 1762. do 1763. (Ivančev, 1995).

²¹ Don Ante Šegota bio je rodom iz Žminja. Osim navedenih propovijedi, u spomenute bilježnice zapisao je i *šest pjesama u osmercima o smrti, sudu, paklu, grijehu itd.* (Kero, 2008: 107).

²² Folije su naknadno numerirane arapskim brojevima od 1 do 40. Neispisane su stranice 3, 8 i 31.

²³ Folije su također naknadno numerirane (41. – 46. Stranica). Neispisane su stranice 85 i 86.

²⁴ Folije su također naknadno numerirane (41. – 46. Stranica).

²⁵ Čini se da je folija, koja se nekada nalazila između prve i druge folije u prvoj bilježnici, izrezana i da je bila prazna. Osim nje, u prvoj bilježnici nedostaje i folija koja se nekada bila ispisana, a nalazila se između sedamnaeste i osamnaeste folije

²⁶ U prvoj bilježnici oslabljen je uvez treće folije, a u drugoj bilježnici oslabio je uvez folije četrnaest.

²⁷ Vjerojatno zato što je A. Marija Strgačić kao župnik najdulje boravio u Salima (Pantelić, 1972).

2.3. Grafija

Propovijedi su pisane kurzivnom glagoljicom tzv. kancelarijskoga tipa²⁸. Takav tip glagoljice razvio se u doba dekadencije hrvatskoga glagoljaštva, a u uporabi je bio od sredine 16. do konca 19. stoljeća.

Na temelju analiziranih dijelova rukopisa, moguće je odrediti kako broj redaka varira od 5 do 25, no najčešće se kreće u rasponu od 20 do 22 retka. Razmak između redaka također nije jednak, no najčešće iznosi 0,6 do 0,7 centimetara. Iako se velika slova u tekstu rijetko pojavljuju, njihova se visina kreće se od 0,6 do 1,2 centimetra, dok su mala slova visoka 0,3 i 0,6 centimetara. Debljina slova obično je 1 milimetar, no odstupanja se javljaju tamo gdje je pritisak pera slabiji ili nešto jači.

U tekstu se veoma često pojavljuje glagoljsko slovo *êť* koje se čita kao *je* ili kao *ja*, ovisno o položaju u riječi. Nerijetko se pojavljuje slovo *šta* koje se čita kao *ć*, dok se *ju* i *iže* pojavljuju rjeđe. Poluglasi su zabilježeni svega dvaput i to u obliku *štapića*.

Ligature su česte i upućuju da je tekst nastao u mlađem razdoblju. U samom rukopisu primjetno je nedosljedno bilježenje tildi iznad riječi koje su skraćene. Osim toga ponegdje izostaju točkice prilikom bilježenja brojeva, a zamjetno je i relativno često ispuštanje vokala ili suglasnika unutar riječi ili na njihovom samom kraju.

²⁸ Ovim tipom glagoljice pisane su razne matice, notarski spisi i drugi dokumenti koji nisu bili namijenjeni široj javnosti.

2.4. Sadržaj *Propovijedi*

Sadržaj analiziranih propovijedi vezan je uz blagdan Božića, Uskrsa, korizmeno razdoblje te blagdan posvećen Blaženoj Djevici Mariji.

3. Metodologija rada

Cilj ovog rada jest analiza odabranih jezičnih značajki u izabranim propovijedima don Antona Šegote. U radu se analizira grafija te fonološka razina, a opisana je i morfologija imenica.

Samo istraživanje i rad na tekstu, koji prethodno nije bio transliteriran niti obrađen, za mene je predstavljao izazov s kakvim se do tog trenutka nisam susrela. No potaknuta znanstvenom znatiželjom i naumom da iskušam usvojena teorijska znanja, te savjetima i podrškom mentorice, prof. dr. sc. Sanje Zubčić, uspjela sam doći do rezultata koji su utkani u čitav rad.

Odabiru samog tekstualnog predloška prethodilo je upoznavanje sa mladim bogoslovom, zahvaljujući kojem sam po prvi puta imala priliku vidjeti izvorne glagoljske matice te upoznati mons. dr. Pavla Keru koji mi je poklonio knjigu „Popis kodeksa Zadarske nadbiskupije“, a u kojoj sam i pronašla podatke o spomenutom rukopisu.

Nakon što mi je Državni arhiv u Zadru ustupio digitalne preslike započela sam s radom. Budući su sve propovijedi pisane kurzivnom glagoljicom, osobno sam transliterirala 17 folija, kako bih sam tekst učinila dostupnim za čitanje i

analizu. Prilikom transliteracije razriješila sam tilde te u uglatim zagradama nadodala suglasnike u riječima koje se nalaze u prva četiri reda folije 18²⁹.

Od 17 folija, prvih pet pripada prvoj bilježnici, a ostalih 12 drugoj bilježnici. Navedene folije ukupno sadrže 7 propovijedi koje sam transliterirala za potrebe ovoga rada: Propovijed na Božić (str. 32-34); Propovijed na prvu nedjelju Korizme (str. 35 – 42); Propovijed na treću nedjelju Korizme (str. 42 - 47); Propovijed na četvrtu nedjelju Korizme (str. 47 – 52); Propovijed na Uskrs (str. 52 - 57); Propovijed o prečistoj Djevici Mariji (str. 57 – 62); Propovijed na petu nedjelju Korizme (str. 62 - 66). Posljednja propovijed nije u cijelosti transliterirana.

Teškoće koje su se javile u početku, poput neraspoznavanja pojedinih slova (*i* i *u*) pisanih kurzivom te samog upoznavanja tuđeg starog rukopisa, ubrzo sam prevladala što mi je omogućilo nastavak rada.

Osim navedenog, napravila sam i terensko istraživanje koje se sastojalo od odlaska u spomenuti Arhiv u kojem sam vidjela izvornik te ga opisala. Opis koji sam napravila sastojao se od bilježenja podataka o trenutnom fizičkom stanju izvornika, mjerenja dimenzija obiju bilježnica, visine i širine slova te razmaka između redaka.

Korak koji je uslijedio bio je početak filološke analize teksta koja je obuhvaćala opis grafijskog sustava, zanimljiva primarno stoga što je tekst pisan kurzivnom glagoljicom čije paleografske značajke u nas još uvijek nisu dostatno istražene, usprkos množini tekstova napisanih njome, te s njime usko povezana fonološkoga sustava. Analizirana je i morfologija imenica, koje su, uz glagole, najfrkventnija vrsta riječi i usto one kroz čije se jezične značajke može dobro pratiti stanje jezika i njegov povijesni razvoj.

U tu svrhu služila sam se knjigom „Zajednička povijest hrvatskih narječja: fonologija“, dr. sc. Ive Lukežić, ali i radovima drugih jezikoslovaca i dijalektologa. Jedna čitava cjelina unutar poglavlja o fonologiji posvećena je

²⁹ Zbog prethodno istrgnute folije, na digitalnim se preslikama ne vidi početak riječi u prva četiri reda.

vokalizmu, a u zasebno potpoglavlje unutar te cjeline izdvojeno je i posvećeno refleksu jata kao specifičnoj značajki srednjočakavskih govora.

Također obrađen je i konsonantizam. Na primjerima su prikazani rezultati povijesnih glasovnih promjena te promjene u starim i novim suglasničkim sljedovima nakon gubitka poluglasa. Nisu izostale ni potvrde za finalno slogovno /l/ kao niti primjeri koji dokazuju zamjenu nastavičnog *-m* sa *-n*. Te pojave također su obrađene u dvama zasebnim podcjelinama.

Nakon fonologije, iduće veliko poglavlje u radu posvećeno je gramatičkim kategorijama imenica. Svaka gramatička kategorija zasebno je obrađena i potkrijepljena primjerima. Prilikom izrade najviše sam se služila studijom „Gramatika roda“ dr. sc. Tatjane Pišković, već spomenutim radom profesorice Lukežić te knjigom „Hrvatski crkvenoslavenski jezik“ koja je nastala kao plod višegodišnjeg rada hrvatskih i stranih paleoslavista okupljenih u Staroslavenskom institutu u Zagrebu.

Zadnje veliko poglavlje odnosi se na morfologiju samih imenica koje sam cjelokupno ekscerptirala iz teksta, rasporedila u tablice³⁰ i potom izvlačila sustav na temelju primjera.

Poglavlje je izrađeno na temelju spomenute studije o hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku te na temelju opsežnog rada pod nazivom „Zajednička povijest hrvatskih narječja: morfologija“. U tom poglavlju gramatički morfemi imenica raspoređeni su prema nekadašnjim glavnim deklinacijskim obrascima svih triju rodova te su prikazani u tablicama. No budući je tekst nastao u razdoblju kada je opreka prema (ne)palatalnosti već dokinuta, tablice ne prikazuju strogu raspodjelu gramatičkih morfema na tvrde i meke inačice, već prikazuju stanje zatečeno u tekstu.

Radu su pridodani prilozi: kopija glagoljskog rukopisa, transliterirani tekst, tablicu potvrđenih fonema te tablice prema današnjim sklonidbenim

³⁰ Tablice su dodane kao prilog radnji.

vrstama koje sadrže popis svih imenica u tekstu te oblike i padeže u kojima su zabilježene.

4. FONOLOGIJA

4.1. VOKALIZAM³¹

Od jedanaest vokala koliko ih je imao praslavenski samoglasnički sustav³², čakavsko narječje naslijedilo je njih pet³³ (*i, e, a, o, u*), dok su posebnu sudbinu imali ostali praslavenski vokali (Lisac, 2009: 18).

Tako je u starijem starohrvatskom podrazdoblju³⁴ općeslavenski visoki samoglasnik -y³⁵ prešao u -i³⁶. Potvrdu za takvu mijenu u predlošku nam donose imenice *pustiŋa* (< općeslav. *pustyni*), *riba* (< općeslav. *ryba*), *êzik* (< općeslav. *êzykъ/językъ*), *običae* (< općeslav. *obyčai*).

U istom vremenskom razdoblju fonološke mijene zahvatile su i nosne samoglasnike. Prednji nazal ɛ³⁷ u hrvatskim narječjima dao je refleks *e* i refleks

³¹ Podnaslov preuzet iz: Lisac, J. *Hrvatska dijalektologija 2: čakavsko narječje*, Golden marketin/Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

³² Praslavenski se samoglasnički sustav imao je sljedeće vokale: *dugie* /a/, /i/, /u/, /y/, /ê/, /ę/, /o/, *kratkie* /e/ i /o/, *poluglasove* /ɤ/ i /ɐ/, a u sustavu su postojali i *slogotvorni sonanti* /r/ i /l/ (Lukežić, 1999).

³³ Ovaj se minimalni samoglasnički inventar u pojedinim čakavskim govorima može i proširiti.

³⁴ Starije starohrvatsko podrazdoblje trajalo je od 9. do kr. 11. st. (Lukežić, 2015).

³⁵ Samoglasnik -y nastao je od praslavenskog *ū, a artikulacija mu se u vokalskom trokutu kretala između *i i *u (Lukežić, 2012).

³⁶ U starijem starohrvatskom podrazdoblju artikulacija se visokog samoglasnika -y pomaknula prema lijevoj kosini artikulacijskog trokuta te se u svim protojedinicama zaustavila na mjestu samoglasnika *i te se stopila s odrazom općeslavenskog *ī (...) (Lukežić, 2012: 49).

³⁷ Artikulacija se nosnog samoglasnika *ɛ tijekom općeslavenskog razdoblja kretala u zoni samoglasnika *a, *e, *i, ali se neposredno prije preinake ustalila u jednoj od njih (Lukežić, 2015: 130).

*a*³⁸. Odraz *a* smatra se vrlo starim i pojavljuje se u sva tri hrvatska narječja, no sustavan je jedino u čakavskoj protojedinici (Lukežić, 2015) zbog čega ga je P. Ivić s punim pravom uvrstio *među stožere čakavske genetičke individualnosti* (Moguš, 1977: 35). U razmatranom rukopisu jedina potvrda za ovaj refleks jest imenica *êzik*³⁹. Ostali primjeri bilježe prijelaz *ę > e* i to samo u nastavku *ovce* (< općeslav. *ovъce*), *ime* (< općeslav. *imę*), *vrime* (< općeslav. *vrême*). Stražnji nazal *ǫ*⁴⁰ dao je refleks *u* koji je bio i najčešći refleks na čakavskom području, a potvrđen je u imenicama *guba* (< općeslav. *gǫb-a*), *kuga* (< općeslav. *kǫg-a*), *kuća* (< općeslav. *kǫč-a*), *kus* (komad) (< općeslav. *kǫsъ*) *muka* (< općeslav. *mǫk-a*), *ruka* (< općeslav. *rǫk-a*), *put* (< općeslav. *pǫtъ*).

Nakon međufaze u kojoj je došlo do smanjenja artikulacijske i distribucijske razlike među općeslavenskim poluglasima (*ъ, ъ*)⁴¹, nastupilo je razdoblje njihova utrnuća koje se provodilo u dvije faze. Prva faza, odnosila se na „ispadanje“ artikulacijski neutralnog poluglasa u „slabom položaju“, točnije na apsolutnom kraju riječi ili pred slogom s punim vokalom⁴². U predlošku ovu mijenu prepoznajemo u imenicama poput *Abram* < općeslav. *Abramъ*, *Adam* < *Adamъ*, *anĉel* < *anglъ*, *Bog* < *Bogъ*, *grad* < *gradъ*, *gospodar* < *gospodarъ*, *cesar* < *cesarъ*, *čovik* < *človêkъ*, *duh* < *duhъ*, *kralj* < *kralъ*, *križ* < *križъ*, *lovac* < *lovacъ*, *naučitelj* < *naučitelъ*, *bolest* < *bolêznъ*, *ispovid* < *ispovêdъ*, *moć* < *močъ*, *napast* < *napastъ*, *rič* < *rêčъ*, *svitlost* < *svêtlôstъ*.

³⁸ Kada se našao iza *j, č, ž*, nazal *ę* mogao se ostvariti i kao *a* (Lukežić, 2015).

³⁹ Iako se izgovor pojedine riječi ponekad ne može rekonstruirati sa stopostotnom sigurnošću, stariji tekstovi pokazuju da se *ê* na početku riječi i iza znakova za samoglesnike čitao kao [*ja*] (Gadžijeva et. al., 2014).

⁴⁰ (...) Artikulacija se nosnog samoglasnika **ǫ* tijekom općeslavenskoga razdoblja kretala u zoni samoglasnika **a, *o, *u* (...) (Lukežić, 2015: 133).

⁴¹ U ZJsl. dijalektu, unutar kojega su uspostavljene hrvatske protojedinice, oba su se poluglasa slila u jedan, artikulacijski (centriran) neutralan poluglas, u stručnoj literaturi poznat pod nazivom *šva* (*schwa*) i pod slovnim znakom *ə* (Lukežić, 2015: 136)..

⁴² Konačno nestajanje „slabih“ poluglasa koncem 11. st. označava posljednju zajedničku općeslavensku inovaciju kojom završava razdoblje praslavenskog jezika (...) (Lukežić, 2015: 57).

Druga faza odnosila se na vokalizaciju spomenutog poluglasa u „jakom položaju“⁴³. Odvijala se u mlađem starohrvatskom podrazdoblju⁴⁴, a rezultati su joj mogli biti različiti⁴⁵. Analizirani predložak potvrđuje jednoznačni rezultat. Šva je zamijenjen s *a* u imenici *Vazan* (< *Vəzəmə*), u množini imenice *dan* (< *dənə*) te u složenici *blagdan* (< *blagdənə*). Uz navedene primjere prijelaz *ə* > *a* bilježe imenice u kojima je ono nepostojano. U N ga čuvaju imenice *otac* (< *otacə*) i *lovac* (< *lovəcə*) i *Paval*, a u A imenice *konac* (< *konəcə*) i *pakal* (< *pəkələ*).

U mlađemu starohrvatskom podrazdoblju uslijedile su i preinake općeslavenskih slogotvornih sonanata *r* i *l*. Slogotvorno *r* moglo se u čakavskom narječju realizirati bez popratnog vokala (*ØR*) ili s popratnim vokalom⁴⁶ (*VR*) (Moguš, 1977). Nije neobično da se u pojedinim čakavskim govorima ostvare dvostruke realizacije što potvrđuje i analizirani predložak u kojem se bez popratnog vokala slogotvorno *r* pojavljuje u imenicama *krv*, *krščanin*, *krščanka/krščanka*, *prsov* (prsa), *smrt*, *srce*, dok se s popratnim vokalom slogotvorno *r* realizira samo jednom i to ponovno u imenici *krv* (*karv*).

Zamjena slogotvornog *l* > *u* realizacija je koja prevladava u većini čakavskih dijalekata, a u tekstu je oprimjerena imenicama *sunce* (< *slənəce*) i *zuze* (< *sləzy*) dok je u imenici *čovik* (čovjek) (< *člověkə*) slogotvorno */l/* ispalo (Jurišić, 1992).

⁴³ Poluglas je bio u „jakom“ položaju ako je bio pod naglaskom ili ako je iza njega slijedio poluglas u slabu položaju.

⁴⁴ Vokalizacija poluglasa u „jakom“ položaju“ odvijala se u mlađem starohrvatskom podrazdoblju u razdoblju od 13. do kr. 14. st. (Lukežić, 1999).

⁴⁵ Poluglas (*ə*) se u hrvatskim govorima mogao se reflektirati kao */a/*, */o/* i */e/*.

⁴⁶ Popratni vokal uz slogotvorno *r* dolazi je onda kada bi se tom slogotvornom sonantnu *predmetnuo vokal /a/* ili */e/* ili */ə/*; na taj su način stvorene sekvence */ar/* (...), */er/* (...) ili */r/* (...) (Lukežić, 1999: 115).

4.1.1. Refleks *ê*

Središnji su čakavski govori jedinstveni prema refleksu jata koji je uvijek ikavsko-ekavski (...) (Zubčić, 2006: 328). Budući je to najvažnija značajka tih govora, valja joj posvetiti posebno potpoglavlje.

Fonem /*ê*/, kao i prethodno spomenuti vokali, bio je dio praslavenskog samoglasničkog inventara. *Pripadao je vokalima prednje artikulacije, s pozicijom između vokala e i vokala a pa mu je fonetska vrijednost bila [eä] s varijacijama koje su zavisile od fonološkog okružja i od položaja u riječi (Lukežić, 1990: 11). Budući da je u starojezičnom razdoblju ê također bio podvrgnut tendenciji rasterećenja (Lukežić, 1990), istisnut je iz svog dotadašnjeg artikulacijskog mjesta ojačanim šva i instaliran u artikulacijski prostor između vokala e i vokala i (Lukežić, 1990: 11-12). Nakon provedbe tog procesa fonetska vrijednost bila mu je zatvoreno e (e) koje je omogućilo daljnji razvoj u pravcu i ili u pravcu e, ili u fiksaciji osciliranja između ta dva vokala (Lukežić, 1990: 12).*

Na području srednjočakavskih govora dvostrukost u realizaciji jata (*ê* > *e*, *i*) istraživači su davno uočili, ali ispravno objašnjenje ponudili su tek Karl H. Meyer i Lav Jakubinskij u *3. desetljeću 20. stoljeća* (Lisac, 2009: 96). Naime, oba su istraživača ustvrdila *da je praslavenski jat glavninom u tim čakavskim govorima ikavski, nerijetko ipak ekavski* (Lisac, 2009: 96). Pravilo⁴⁷ prema kojemu su izveli svoj zaključak za ovu izrazito čakavsko ikavsko-ekavsku zakonitost (Lukežić, 1990) zasniva se na dva dijela. Prvi dio pravila odnosi se na ekavski odraz jata i to onda kada se jat nađe *ispred dentalnih suglasnika d, t, s, z, r, l, n* iza kojih slijede neprednji vokali (*a, o, u*) ili ništa (Lisac, 2009: 97). U danom tekstu potvrdu za navedeno pronalazimo u imenici *cesar*. Ostali primjeri bilježe ikavski refleks jata (*brig, crikva, čovik, grih, grišnik, divica, ispovid,*

⁴⁷ Pravilo je u znanosti danas poznato pod nazivom *pravilo Jakubinskog i Meyera* (Lukežić, 1990).

*lipota, kripot, nevista*⁴⁸, *rič, svitlost, misto, dite, vrime*). Međutim, navedeno se pravilo nikada ne provodi u potpunosti što u tekstu potvrđuju iznimke *dil*⁴⁹, *dilak, kolino i tilo* u kojima je odraz jata ikavski umjesto ekavski. Također, javljaju se i dvostruki ostvaraji. U N jd. imenica *nedjelja* zabilježena je s ikavskim i s ekavskim odrazom jata (*nedila/nedela*). U istom padežu dvostruki odraz bilježi i imenica *mjesto* (*misto/mesto*), a u L jd. dvostruki refleks potvrđuje imenica *djevica* (*divici/devici*).

4.2. KONSONANTIZAM⁵⁰

Konsonantski sustav čakavskoga narječja sastoji se od 23 jedinice (*b, c, č, ć, d, f, g, h, j, k, l, ľ, m, n, ń, p, r, s, š, t, v, z, ž*)⁵¹ (Moguš, 1977). Većina jedinica naslijeđena je iz osnovnog praslavenskog suglasničkog sustava, dok su pojedine nastale kao rezultat glasovnih promjena provedenih u praslavenskom i općeslavenskom razdoblju⁵².

⁴⁸ Ova imenica u tekstu je zabilježena samo u množinskom obliku.

⁴⁹ Općeslavenski oblik ove imenice glasio je *děľъ*.

⁵⁰ Podnaslov preuzet iz: Lisac, J. *Hrvatska dijalektologija 2: čakavsko narječje*, Golden marketin/Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

⁵¹ Milan Moguš napominje kako suglasnički inventar nije jedinstven na čitavom čakavskom području (Moguš, 1977). Pojedini čakavski govori *umjesto nekih nabrojenih konsonanata upotrebljavaju druge ili pored ovih rabe još neke* (Moguš, 1977: 64), međutim većina čakavskih govora pozna suglasnički inventar od spomenuta 23 fonema (Moguš, 1977).

⁵² Glasovne promjene potaknute su gubitkom poluglasa u „slabu položaju“. Njihovo dokidanje rezultiralo je raspadom slogova unutar riječi čiju su jezgru činili (Lukežić, 2012). *Suglasnici su se, preostali iz raspadlih slogova, priključivali prethodnom ili sljedećemu slogu unutar riječi. Preraspodjela tih suglasnika odvijala se po naslijeđenim praslavenskim i općeslavenskih hijerarhijskih pravilima o strukturi suglasničkih skupina i rasporedu njihovih sastavnica (...)* (Lukežić, 2012: 65).

4.2.1. Glasovne promjene: prva, druga i treća palatalizacija, jotacija

Prva palatalizacija velara⁵³ dala je suglasnike č, ž, š. Rezultati su konkretno opimljeni imenicama muškoga roda u V jd. Prijelaz $k > \check{c}$ ispred *e* bilježe imenice *grišnik* (*grišniče*), *nastavnik* (*nastavniče*) i *neharnik* (*neharniče*). Prijelaz $g > \check{z}$ ispred istog samoglasnika bilježi imenica *Bog* (*Bože*), dok je prijelaz $h > \check{s}$ potvrđen u V jd. imenice *duh* (*duše*).

Jednake rezultate⁵⁴ prvoj palatalizaciji dala je i *praslavenska jotacija* koja je otpočela djelovati u istom vremenskom razdoblju. U toj promjeni *glas j djelovao je na suglasnike ispred sebe stapajući se s njima u jedan, palatalni glas* (Gadžijeva et.al., 2014: 84). To znači da je osim na spomenute velare promjena djelovala i na preostale nepalatalne suglasnike⁵⁵. U predlošku su zabilježene iduće jotirane skupine: $kj > \check{c}$ (*plač*), $hj > \check{s}$ (*duša*), $lj > \check{l}$ (*veseće, voća, želja* i dr.), $nj > \check{n}$ (*koń, pomńa, torań* i dr.), $mlj > \check{m}$ (*zemļa*).

Rezultat tzv. *treće palatalizacije* ili *progresivne palatalizacije velara*⁵⁶ potvrđuje imenica *otac* u kojoj je došlo do prijelaza bezvučnog palatalnog ploziva $t' > c$ (općeslav. *otъt'ъ > otac*) (Lukežić, 2015), dok su rezultati *mlađe regresivne palatalizacije*⁵⁷ opimljeni imenicom *ruka* u L jd. (*ruci < rŭc-ě*) te

⁵³ Prva palatalizacija velara tijekom praslavenskoga djelovala je pretežno spontano, kao položajno uvjetovan fonetski proces: stražnjonepčani su suglasnici **k*, **g*, **x* ispred prednjih samoglasnika **e*, **ĕ*, **i*, **ī* te ispred suglasnika **y* prelazili u prednjonepčane suglasnike (...) [č, ž, š] (Lukežić, 2015: 29).

⁵⁴ Ovo se odnosi na suglasnike č, ž, š.

⁵⁵ Dentali *s, z, l* i *n* jotacijom prelaze u *š, ž, l' i n'*, [dok se kod labijala uvijek umeće] epentetsko *l* koje se zatim jotira u *l'* (Gadžijeva et. al, 2014: 84).

⁵⁶ Progresivna palatalizacija velara *mlađa je od prve, a starija od treće palatalizacije* (Lukežić, 2015: 37). Od spomenutih se palatalizacija razlikuje *smjerom djelovanja samoglasnika na velar, kronološki, nedosljednošću* (...) [te je] *zahvaćala samo određene kategorije, odnosno okružja unutar morfema, ali su joj rezultati redovito fonemi* (Lukežić, 2015: 37). Rezultati su joj palatalni plozivi **t'*, **d'*, **s* nastali promjenom psls. **k*, **g*, **x* neposredno iza psls. **i*, **ī*, **in*, **īn*, odnosno neposredno iza općeslav. **b*, **ī*, **e*. Palatalni plozivi vrlo brzo dali su različite odraze, a u hrvatskome jeziku konačni su njihovi odrazi *c, z, s* (Lukežić, 2015).

⁵⁷ *Mlađa regresivna palatalizacija počela je djelovati još u praslavenskom razdoblju, dosljedno na čitavom istočnoslavenskom i južnoslavenskom prostoru. Nakon prvobitnih ploziva koji su naslati kao rezultat prijelaza* **k*, **g*, **h* ispred psls. dvoglasi **aj*, **aj*, odnosno ispred općeslav. **ĕ*, vrlo brzo su nastali njihovi posebni

praslavenskom skupinom *gw koja je među ostalim bila sadržana i u imenici *zvizda* (< stsl. *zvêzda* < psls. *gwajzda*) (Lukežić, 2015).

4.2.2 Suglasnički skupovi

Budući je u navedenim primjerima potvrđeno kako su glasovne promjene utjecale na pojavu određenog broja novih glasova u sustavu, na ovom mjestu potrebno je pojasniti kakve su odraze imali stari praslavenski skupovi nakon gubitka poluglasa.

4.2.2.1. Odrazi starih praslavenskih suglasničkih skupova

Od starih praslavenskih skupova u analiziranom korpusu imenica potvrđeni su odrazi praslavenske skupine *dbj* koja se realizirala kao *j* u primjerima *oslobojeñe*, *osujeñe*. Sekundarni skup *stbj* dao je *šč* (*posvilišče*, *proščeñe*, *poščeñe*, *pribivališće*, *kršćeñe*, *krščanka* /*krščanin*, *godišče*, *ščap*⁵⁸) čime je potvrđeno kako je ikavsko-ekavski dijalekt šćakavski (Lisac, 2009).

Osim odraza *šč* zabilježeni su i primjeri s odrazom *št*. Budući da su sve imenice u kojima je ovaj odraz potvrđen posuđenice (*meštar*, *taštament*, *kaštiga*, *apuštoli*, *beštie*), podrijetlo ovog odraza vezano je uz stariji skup *st* (Moguš, 1977).

Odrazi ostalih praslavenskih skupova nisu potvrđeni.

odrazi, a u hrvatskome jeziku rezultati su **c**, **z**, **s**. Također njezino djelovanje potvrđeno je i preko psls. *w koje se nalazilo u pojedinim psls. skupinama (Lukežić, 2015).

⁵⁸ Ova je imenica u tekstu zabilježena i bez početnog konsonanta (*čap* < *ščap*). Riječ je o reduciranju suglasnika koji je udaljeniji od vokala i to onda kada u početnom suglasničkom skupu (ovdje *šč*) oba konsonanta imaju isti stupanj napetosti (Moguš, 1977).

4.2.2.2. Novi suglasnički sljedovi

Spomenuto je kako je gubitkom poluglasa unutar riječi došlo do novog slogorazdjela kojim su suglasnici preostali iz bivših slogova raspoređeni oko preostalih samoglasnika unutar riječi. To znači da su nastali i novi suglasnički sljedovi s pravim suglasničkim skupinama prihvatljivim slogu, temeljeni na naslijeđenom praslavenskom načelu o suglasničkim skupinama⁵⁹ (Lukežić, 2012). U razmatranom korpusu potvrđeni su idući suglasnički sljedovi na početku riječi, unutar zatvorenih slogova i na dočetu riječi.

4.2.2.3. Suglasnički sljedovi na početku riječi

Od suglasničkih sljedova na početku riječi oprimjereni su sljedovi *pt-/vt-*, *ht'- (tt'<dt')*, *št-⁶⁰ (< čt < čbt)* i *va-⁶¹ (<və)*.

Slijed *pt-* potvrđen je u imenicama *ptica* (< p̃tica), *ptičica*, *ptič* i *ptičina* (ptičurina; pejor. od *ptica*). Mlađi slijed *vt-⁶²* također je potvrđen u pejorativnom obliku imenice *ptica* (*vtičina*). Množina imenice *kći* (*hčere*) potvrda je u kojoj je početni neprihvatljivi slijed *tt'* (< *dt'*) u čakavskoj protojedinici zamijenjen u pravilu prihvatljivim slijedom *ht'⁶³* (Lukežić, 2012). Slijed *št-⁶⁴* na početku riječi potvrđen je u imenici *pošteńe*. Nastao je preinakom početnog slijeda *čt-* (*čət-*). Posljednji slijed *va-* (*və-*) u imenici *Vazan* rezultat je čakavske nepreventivne

⁵⁹ Prema praslavenskom pravilu načelno su bile prihvatljive *istozvučne skupine /frikativ + okluziv/, te istozvučne skupine u kojima iza frikativa i okluziva slijedi sonant* (Lukežić, 2012: 66)

⁶⁰ /frikativ + okluziv/

⁶¹ /sonant + vokalizirani poluglas/

⁶² Slijed *vt-* prethodio je prijelazu slijeda *pt- > ft- (pt- > vt > ft)*.

⁶³ Slijed *tt'* (okluziv + palatalni ploziv) nastao je asimilacijom od starijeg slijeda *dt'* (okluziv + palatalni ploziv). U kasnijem razvoju imenice *kći* došlo je do zamijene početnog okluziva frikativom *h* (*dt' > tt' > ht'*) (Lukežić, 2012).

⁶⁴ /frikativ + okluziv/

vokalizacije. Naime poluglas u slabu položaju u prefiksu *və-* pošteđen je od ispadanja te naknadno vokaliziran (Lukežić, 2012).

4.2.2.4. Suglasnički sljedovi na dočetu unutrašnjih zatvorenih slogova

Potvrđeni suglasnički sljedovi koji se nalaze na dočetu unutrašnjih zatvorenih slogova su: *-dk-*⁶⁵, *-gd-*⁶⁶ i *-ss-*⁶⁷ (< *-zs-*).

Prvi sljed *-dk-* oprimjeren je u imenici *sladkost* i to nakon gubitka poluglasa⁶⁸. Potvrdu drugog navedenog slijeda donosi imenica *blagdan* (< *blagdъnbъ*), dok se treći sljed *-ss-* (< *-zs-*) potvrđuje u imenici *rasutak* kada su gubitkom poluglasa u dodir došli suglasnici različiti po zvučnosti te su se radi lakšeg izgovora izjednačili tako što se prvi suglasnik zamijenio sa svojim bezvučnim parnjakom.

4.2.2.5. Suglasnički sljedovi na kraju riječi

Od suglasničkih sljedova na kraju riječi u imenicama je potvrđen jedino sljed *-st* u imenicama *bolest*, *kripost*, *milost*, *mudrost*, *napast*, *neharnost*, *pomast*, *radost*, *sladkost*, *svitlost*.

⁶⁵ /okluziv + okluziv/

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ /frikativ + frikativ/

⁶⁸ U ovom primjeru prvi suglasnik se nije izjednačio po zvučnosti sa suglasnikom koji slijedi iza njega.

4.3. Finalno slogovno *l*

Finalno se slogovno /l/ u ishodišnome sustavu hrvatskoga jezika, u pravilu kao dio sekvencije s poluglasom iza sebe, nalazio na dočetu finalnog sloga (...) (Vranić, (2005: 241). Nakon što se poluglas u slabu položaju reducirao, slogovno se /l/ priključilo *prethodnomu slogu kao finalna jedinica* (Vranić, 2005: 241) koja se mogla vokalizirati ili ostati neizmijenjena. Potonja konstatacija potvrđena je u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima⁶⁹, a u analiziranom predlošku odražavaju je imenice *ančel, dil, pakal, Paval, pokal, ižimpal*⁷⁰.

4.4. Prijelaz završnog *-m > -n*

Prijelaz završnog *-m > -n* mlađa je jezična osobina čiji je postanak vezan uz srednjojezično razdoblje. Budući da oba navedena fonema imaju obilježje nazalnosti koje se realizira prilikom izgovora, fonetska realizacija postaje im irelevantna onda kada ne dolazi do promjene značenja, odnosno onda kada se *povezuje s morfološkim konsonantima, kao što su nastavci ili nepromjenljive riječi* (Moguš, 1977: 81).

Iako je prema mišljenju M. Hraste pojava prijelaza *-m > -n* posve dovršena početkom 18. st. (Moguš, 1977), analizirani korpus imenica u tekstu pokazuje nedosljednu zamjenu konsonanata (*dušom, pravdom, zvizdom, ančelom, šćapom, gospodinom, Isukrstom, kralēm, križem, kruhom, tilom ~ divicon, družbon, pustiñon, duhon, redovnikon*), a potvrđeni su i primjeri s

⁶⁹ Neizmijenjeno finalno slogovno /l/ potvrđeno je u velikom dijelu čakavskog narječja, a samo u manjem dijelu ono se vokaliziralo u /a/ što ukazuje na konzervativnost čakavskog sustava (Vranić, 2005).

⁷⁰ Za razliku od navedenih imenica u kojim je finalno slogovno /l/ očuvano, primjeri glagolskog pridjeva radnog muškoga roda pokazuju kako se finalno /l/ reduciralo ((...) nanom istom mistu kadi biše êe[k]ov patriêerka usnu kadi biše vidi skale u snu (...)) (36, 13-15).

dvostrukim ostvarajem (*molitvom* ~*molitvon*; *ocem* ~ *ocen*). Iz tog razloga promjenu prijelaza završenog nastavičnog *-m* > *-n* ne možemo smatrati završenom.

4.5. Zaključno o fonologiji imenica

Na temelju analiziranih fonoloških osobina imenica, moguće je izdvojiti nekoliko alijetetnih značajki koje potvrđuju čakavsko porijeklo samoga teksta. Prije svega to je odraz prednjeg nazala (ẹ) u *a* u primjeru *ėzik* te nepreventivna vokalizacija poluglasa u prefiksu *və-* potvrđenom u imenici *Vazan*. Jezična činjenica najvišeg ranga razlikovnosti u čakavskom narječju jest i odraz slogotvornog *r* kao dvofonema (*karv*). Budući da čakavski govori ne poznaju fonem /ʒ/ praslavenska skupina *dbj* u čakavskom dala je odraz *j* (*oslobojeńe*, *osujeńe*). Ikavsko-ekavski refleks jata prema pravilu Jakubinskoga i Meyera također je čakavski alijetet, a budući da u imenicama preteže ikavski odraz, za pretpostaviti je kako je sam tekst nastao na južnijem srednjočakavskom području.

5. GRAMATIČKE KATEGORIJE IMENICA

Imenice kao vrsta riječi služe imenovanju predmeta, bića i pojava, stoga ih na temelju izvanjezičnih elemenata dijelimo na konkretne i apstraktne, odnosno na opće i vlastite. Budući da imenice pripadaju kategoriji promjenjivih vrsta riječi, njihovu fleksijsku gramatičku kategoriju obilježava broj i padež, a razredbenu rod i živost (Gadžijeva et.al, 2014).

5.1. Broj

Kategorija broja najrasprostranjenija je fleksijska kategorija prema kojoj se dosljedno mijenjaju sve promjenjive vrste riječi, izuzev nekih zamjenica, brojeva i nebrojivih imenica (Gadžijeva et.al, 2014). Raspodjela gramatičkog broja na jedninu, dvojину i množinu u slavenskim jezicima bila je odraz naslijeđenog morfološkog sustava praslavenskog jezika. U procesu razvoja hrvatskih narječja nastupila je restrikcija u ovoj kategoriji, a odrazila se nestankom dvojine kao potkategorije⁷¹. Dvojinski oblici počeli su nestajati za vrijeme mlađeg starohrvatskog podrazdoblja (poč. 12. – kr. 14. st.), a kao zasebna gramatička kategorija dvojina je u potpunosti iščezla početkom 18. stoljeća (Lukežić, 2015). Ipak, relikti dvojine ostali su vidljivi u pojedinim padežnim nastavcima, a u analiziranom glagoljskom predlošku to potvrđuje nastavak *–a* u N i A imenica m. r. koje u sintaktičkoj konstrukciji stoje uz broj dva (*dva redovina* _(47,1); *po dva načina* _(38, 8)). Nastavak *–i* u mn. imenice oko (*oči* _(48,3)) također je ostatak dvojine, a njezinim bi se reliktima mogli smatrati i nastavci *–u* u G jd. imenice *dan* (*do sudenga dnu* _(57,17)) i *–ih* u A jd. imenica *grih* (*greih* _(40, 6)) i *Ilija* (*Jlieih* _(39, 14)).

⁷¹ Restrikcija unutar gramatičke kategorije broja najmlađa je po postanku, a najduža trajanjem (...) (Lukežić, 2015: 21).

Nakon gubitka dvojine, jednina i množina dvije su gramatičke potkategorije broja koje su se u hrvatskome jeziku očuvale do danas. Budući da gramatički broj nije u ulozi utvrđivanja točne količine čega, već mogućnosti je li riječ o jednom ili više no jednom (Znika, 2002), imenice možemo podijeliti na brojive i nebrojive.

Nebrojive su imenice one kojima njihovo *semantičko obilježje priječi uporabu dvojine i množine* (Mihaljević/Vince, 2012: 28). Nazivamo ih *singularia tantum*⁷², a riječ je o gradivnim, apstraktnim i zbirnim imenicama te o vlastitim imenima.

Od gradivnih su imenica u predlošku, primjerice, zabilježene imenice *kamen, med, more, mramor, voda, vino, zlato*, a od apstraktnih *blagoslov, čas, ljubav, milost, mudrost, nadahnuće, radost, svitlost*. Kada je riječ o zbirnim imenicama uočljive su dvije skupine. Prvoj skupini pripadaju one imenice koje zbirnost izražavaju leksički (*puk, narod*⁷³), a drugoj skupini pripadaju zbirne imenice koje svoju zbirnost izražavaju tvorbeno (*kamine* (kamenje), *zlamine* (znamenje). Ako bismo prihvatili da se množina u kategoriji broja dijeli na spomenutu zbirnu i onu opću, onda pažnju privlači i imenica *list*, odnosno njezina opća množina *listi* koja se u tekstu pojavljuje umjesto očekivanog zbirnog množinskog oblika *lišće* (...*staviše na golo tilo li[s]ti od smokve...* (38, 2-3)).

Posljednja nespomenuta kategorija unutar skupine nebrojivih imenica su vlastita imena⁷⁴. U tekstu ih možemo podijeliti na potkategorije: osobna imena (*Marija, Mandalina* (Magdalena), *Eva, Abram* (Abraham), *Adam, Ižak* (Izak), *Moezes* (Mojsije) itd.), etnike (*Samaranin* (Samarćanin)), toponime (*Bitliom*

⁷² Imenice iz skupine *singularia tantum* nazivamo imenicama s krnjom morfološkom paradigmom. Njihov oblik uvijek je u jednini, a i značenje im je strukturirano kao jediničnost (Znika, 2002).

⁷³ Imenice *narod* i *puk* mogu tvoriti svoj množinski oblik (*narodi, puci*) zbog čega ih smatramo brojivim zbirnim imenicama (Znika, 2002).

⁷⁴ Budući se radi o crkvenim propovijedima, vlastita imena vezana su za biblijske osobe i lokalitete.

(Betlehem), *Jeruzolim* (Jeruzalem), *Rim*, *Kalvaria*, (Kalvarija) itd.) i apelative (*Bog*, *anĉel* (anđeo), *raj*, *sunce*, *nebo*, *pakal* (pakao)).

Nasuprot nebrojivim imenicama stoje one brojive kojima je svojstveno razlikovanje jednine i množine (Znika, 2002). I u ovoj kategoriji postoji skupina sa „svezanim oblikom broja“ (Znika, 2002: 79), a nazivamo je *pluraria tantum*. Iako se imenice u toj skupini pojavljuju uvijek u svom množinskom obliku one mogu označavati i jediničnost i mnogost. Da bi se njihovo značenje točno odredilo bitno je u obzir pokazatelje poput broja ili priloga količine (Znika, 2002). U predlošku se javljaju iduće (konkretne) imenice *pluraria tantum* – *usta, vrata, êasle i prsov* (prsa). Budući da kontekst u kojemu se spomenute imenice nalaze ne nudi nikakve pokazatelje mnogosti, zaključujemo da im je značenje jedinično (*Ovoe lipa prilika od svete ispovidi zač kakono onoe ribi ustih naide se 1 kus zlata tako kada otvore se usta virnoga kršćanina i kršćanke na svetoj ispoviti... (43,8-12); ...ma meû ostali//mi čudnovatoioj i lipo ime naidošē i vele// prilično i podobno kada rekoše vrata nebeska//more se reći prislavna i pričista divice Marijo// dae vašā sveta maeko istinita i prava vrata nebe//ska zač su se po vas doce Marie otvorika vrata od// krelestva nebeskoga...(58, 6-12)... Ovo est prilika o divice Marie zač bu//dući se zatvorila vrata grada r[a]ē nebes//koga od koga prorokova David po duhu svetom...(59, 2-6); A êasle gdi se Isuhrst porodi ponesene su u Rim (...) (34, 18); A// svarhu svake svitlosti nadhaêaše// svitlnost ona prisveta rana od prsov (...) (55, 15-17)) .*

5.2. Padež

Kategorija padeža još je jedna promjenjiva kategorija riječi koje su u hrvatskom jeziku zahvaćene sklonidbom. Sedam padeža (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokativ, instrumental) naslijeđeno je iz praslavenskog sustava, stoga su i padežni nastavci u mlađem hrvatskom podrazdoblju odraz

padežnih nastavaka nekadašnjih glavnih i sporednih deklinacija. Pritom je važno naglasiti kako je dio nastavaka ostao nedotaknut fonološkim mijenama koje su se dogodile u starojezičnom razdoblju, dok su drugi pretrpjeli određene fonološke preinake (Lukežić, 2015). Detaljnije će o padežnim nastavcima biti riječi u poglavlju o morfologiji.

5.3. Rod

U povijesnom razvoju hrvatskih narječja gramatička kategorija roda nije doživjela nikakve restrikcije, stoga su ušćuvane sve tri rodne potkategorije (muški, ženski i srednji rod.)⁷⁵. Za razliku od nekih drugih vrsta riječi u hrvatskome jeziku⁷⁶, imenicama je rod inherentan što znači da ga zadržavaju u svim svojim oblicima⁷⁷, ali to ne znači da sve imenice pripadaju istim semantičkim jezgrama.

Semantičku jezgru hrvatskoga jezika čine one imenice kojima se rod i spol poklapaju⁷⁸, točnije *imenice ženskoga roda koje označavaju živo biće ženskoga spola te imenice muškoga roda koje označavaju živo biće muškoga spola (...)* (Pišković, 2011: 78). Kao primjer takvih mogu se izdvojiti imenice

⁷⁵ Rod se ne pojavljuje u svim jezicima svijeta; u nekim je jezicima nestao, a u drugima je njegova funkcija posve reducirana (...). (...) To dokazuje da rod nije obvezna ni prijeko potrebna gramatička kategorija (...) (Pišković, 2011, 29), stoga ga neki gramatičari smatraju sekundarnom ili redudantnom gramatičkom kategorijomk kategorijalnim ostatkom ili povijesnim otpadom (Pišković, 2011).

⁷⁶ (...) Status roda kao gramatičke kategorije u hrvatskome jeziku ovisi o vrsti riječi koju obilježava: imenice su rodno nepromjenjive (...); pridjevi, pridjevske zamjenice, glagolski pridjevi, lične zamjenice za treće lice, redni i neki glavni brojevi su promjenjivi (...) (Pišković, 2011: 21-22).

⁷⁷ Ova karakteristika odnosi se na najveći broj imenica, međutim postoji i manja skupina koju čine imenice koje uslijed promijene oblika mijenjaju rod (*oko-oči; uho-uši*) ili imaju višestruke rodne oznake (*bol, glad*). Takve imenice nazivamo rodno netipičnima.

⁷⁸ Zbog toga je rod imenicama u hrvatskome jeziku leksičko-gramatička kategorija. Leksička kategorija roda vezana je uz spol kao sociološki pojam, a gramatička kategorija vezana je uz pojam lingvistike, odnosno gramatike.

*divica, kralica, kršćanka, maeka/mati, nevista*⁷⁹, *hćer*⁸⁰, *cesar, faraon/faraun, gospodin, kršćanin, lovac, naučitelj, otac, papa, sin/sinak, špan, spasitelj, stvoritelj, redovnik, zaručnik, muž*⁸¹, *zet*⁸² itd. koje predstavljaju semantičku jezgru razmatranog teksta. Međutim, bez obzira na to koliko ove imenice dokazuju da je ovisnost između gramatičkog i leksičkog roda velika, niti u jednom jeziku *motiviranost roda spolom nije potpuna* (Tafra, 2001: 252). Tako postoje imenice koje označavaju što neživo i stoga nikako ne mogu opravdati rod spolom⁸³ te one koje označavaju što živo, ali zbog nedostatka leksičkog roda ne mogu ući u semantičku jezgru. Takve su imenice epiceni⁸⁴ *dite, čovik, ptica, riba, narod, puk, ljudi, likari* (ljekarnici), *pastiri* te apstraktne imenice kojima se imenuju nadnaravna bića *anĉel/anĉeli, diĉvli, hudoba/gudoba*. Obje skupine navedenih imenica pripadaju tzv. *semantičkom ostatku*, a budući da sve nisu srednjega gramatičkoga roda, već i muškoga i ženskoga, tekstni predložak je potvrdio kako srednjohrvatsko jezično razdoblje naslijedilo formalni rodni sustav, a takav poznajemo i danas.

5.3.1. Rod i sročnost

Iako je imenicama rod zadan i često predvidiv⁸⁵, on se u jezičnoj uporabi ne očituje na njima samima nego se realizira u vladanju riječi koje su im

⁷⁹ U tekstu ova imenica ima samo oblik množine (*neviste*).

⁸⁰ U tekstu ova imenica ima samo oblik množine (*hćeri*).

⁸¹ U tekstu ova imenica ima samo oblik množine (*muži*).

⁸² U tekstu ova imenica ima samo oblik množine (*zeti*).

⁸³ Izdvajam samo neke od takvih imenica u tekstu: *brig, grad, kip, križ, put, crikva, gora, knuga* (knjiga), *krunica, pustiña, voda, zima, prestole, nebo, srce* itd.

⁸⁴ Ove imenice imaju gramatički i referencijalni rod, ali nemaju leksički rod. Razlog tomu je što njima ljudi imenuju živa bića čiji im je spol teže uočljiv ili im nije važan (Pišković, 2011).

⁸⁵ T. Pišković naglašava kako izvorni govornici rod pojedine imenice mogu prepoznati i prije nego što uz nju uvrste *modifikatore određenog roda, pa je slaganje s pridruženim riječima samo provjera te imeničke kategorije* (Pišković, 2011: 75).

pridružene⁸⁶ (Pišković, 2011). To znači da se rod svake pojedine imenice iščitava na temelju sročnih oblika pridjeva, zamjenica, participa i brojeva. Kako bih u primjerima koje slijede jednostavnije objasnila sročnost između imenica i njihovih modifikatora, poslužit ću se terminima *kontrolor*⁸⁷ i *meta*⁸⁸ koje koristi T. Pišković objašnjavajući ovaj fenomen u svojoj opsežnoj studiji o gramatici roda.

U sintagmama *kadi biše lipli i svitliji nego žarko sunce* (34, 4-5); *od edne kuće hoće bi[t] gospodar Isuhrst a od druge Moezes a do trete Iliê* (39, 6-7) i *da Isuhrst ne uzdrži maeku [u]marla bi bila* (55,22-56,1) imenice su kontrolori različitim vrstama riječi, odnosno različitim metama. U prvoj sintagmi kontrolor je imenica *sunce* koja stoji u N jd. sr. r. Svojim oblikom uvjetuje iste gramatičke osobine pridjevu *žarko* koji se pojavljuje kao njezina meta. U drugoj sintagmi kao mete pojavljuju se glavni (*edne*) i dva redna broja (*druge, trete*)⁸⁹. Njihov oblik uvjetovan je oblikom njihova kontrolora – imenice *kuća* čiji je gramatički rod ženski, a zabilježena je u G jd. U trećoj izdvojenoj sintagmi oblici participa radnog *[u]marla* i *bila* (ž.r. jd.) također su određeni imenicom ženskoga roda (*majka*) koja stoji u A jd.

Kako niti jedna od spomenutih imenica nije rodno problematična, uloga meta prilikom utvrđivanja njihova roda nije toliko izražena. No u imenica koje su rodno kolebljive, mete su jedini pokazatelj njihove rodne pripadnosti. Takve su primjerice dvorodne imenice *poglavica* i *hudoba/gudoba* na koje nailazimo u

⁸⁶ Američki lingvist Charles F. Hockett rodove je definirao kao *imeničke klase* „koje se odražavaju u vladanju riječi pridruženim imenicama“. (citirano preuzet iz: Pišković, T. *Gramatika roda*, Disput, Zagreb, 2011, str. 22). Takvo njegovo tumačenje, prema kojemu se rod definira sročnošću, nije poljuljana do danas (Pišković, 2011).

⁸⁷ U lingvistici je kontrolor termin za riječi kojima je rod inherentna kategorija. Zbog svoje rodne uvjetovanosti takve se riječi pojavljuju kao okidači sročnosti u sintaktičkom okruženju. Takve su riječi u hrvatskome jeziku imenice.

⁸⁸ Mete su u lingvističkoj terminologiji one riječi kojima je rod flektivna kategorija (npr. pridjevima). Njihov oblik uvjetovan je kontrolorom koji im je pridružen.

⁸⁹ U navedenoj sintagmi svi su brojevi u funkciji označavanja niza, stoga je neobično što je prvi broj glavni, a ne redni (*od edne kuće*) kao u sintagmi *prvu ribu ku uhitiš* (42, 20-21).

tekstu. Imenica *poglavica* u *Propovijedima* je zabilježena jedanput, a budući da joj je meta pridjev *pakleni*, moguće ju je odrediti kao imenicu muškoga roda (*poglavica pakleni* (37, 9)). Nasuprot njoj imenica *hudoba/gudoba* zabilježena je nekoliko puta i u tekstu se vlada kao imenica ženskoga i kao imenica muškoga gramatičkoga roda. U sintagmi *tot hudoba êše samo tretja* (47, 9-10) metu joj predstavlja redni broj i samo na temelju njegova oblika moguće je odrediti da je *hudoba* imenica ženskoga roda. Suprotno dokazuju pridjevi *pakleni* i *isti* te pokazna zamjenica *taj* u A jd. koji u sintagmama *hudoba pakleni* (62, 4-5); *oslobojivamo se od veruh hudobe paklenoga* (62, 10-11); *istoga i toga hudobu* (37, 1) istu imenicu određuju kao onu koja ima muški gramatički rod⁹⁰.

Svi izdvojeni primjeri odražavaju *nametnutu sročnost*⁹¹ kakva se pojavljuje u čitavom rukopisnom predlošku. Međutim, zbog pogrešaka koje je pisar učinio tijekom zapisivanja, ponegdje je ta sročnost narušena, a očituje se u nesročnom obliku pokazne zamjenice *onaj* (*On prisveti grad* (59, 5) te posvojne zamjenice *svoj* i imenice (*od svoj pridrage maku* (51, 10-11)).

5.4. Živost

Uspostavljanje opreke među imenicama koje znače što živo i onih koje znače što neživo u jeziku je omogućena uvođenjem kategorije živosti⁹². Ova se kategorija od prijašnjih razlikuje samo u *tome što (...) nema svoju vlastitu*

⁹⁰ Zbog odsustva meta u sintagmama *naslidovati a nridobiti hudobu* (36, 6-7); *pridobit će hudobu* (59, 14-15); *i hudobu imaš* (63, 1-2) imenici *hudoba* ne može se jednoznačno odrediti gramatički rod.

⁹¹ Britanski lingvist Greville G. Corbett sročnost dijeli na *nametnutu* i *zadanu*. Nametnuta sročnost odnosi se na mete kojima je rod flektivna kategorija te se jednim od svojih oblika prilagođavaju zadanom kontroloru (Pišković, 2011).. Zadana sročnost jest ona *kada se u domenama s nametnotom sročnošću mora pojaviti (jedan) određeni rod (...)* (Pišković, 2011: 220).

⁹² (...) Jezična je realizacija živosti u puno bližoj vezi s izvanjezičnim konceptom živosti nego bilo koja druga jezična kategorija s kakvim izvanjezičnim obilježjem (Pišković, 2011: 131).

*gramatikalizaciju, nego se gramatikalizira posredno (...) preko kategorije padeža*⁹³, točnije izražava se genitivno-akuzativnim sinkretizmom koji stoji u opreci prema staroj, praslavenskoj, jednakosti A=N. Vjeruje se da je uvođenje ove inovacije u općeslavenskom razdoblju bilo potaknuto potrebom razlučivanja između određenoga i neodređenoga (Pišković, 2011), a u slučaju imenica određenost je bila vezana za pojam osobnosti koji je u počecima obuhvaćao samo muška osobna imena, a zatim se postupno proširio i na druge imenice muškog roda koje su značile mušku osobu te na one koje su značile nadnaravno biće ili životinju (Gadžijeva et.al, 2014). Budući da se pojava sinkretizam odvijala kroz nekoliko stoljeća⁹⁴, u starijim tekstovima njegova provedenost ne mora biti dosljedna i ujednačena. Međutim rukopisni predložak uzet za analizu ovoga rada znatno je mlađi i u njemu odstupanja nema⁹⁵. Genitivno-akuzativni sinkretizam proveden je u svim imenicama muškog roda koje znače što živo (npr. *Bog od Abrama* (38, 12) ~ *prizintiva eoĵ Abrama Ižaka i Êakova* (56, 10); *dohodi do oca nebeskoga* (52, 8) ~ *poča moliti oca nebeskoga* (33, 17-18); *da bude dostoena zvati se mati negova pridragoga sinka Isuhrsta* (33, 18-19) ~ *vidi nazemlĭ prid sobom pridragoga sinka svoga Isuhrsta* (34, 2-3)).

⁹³ Citat preuzet iz: Pišković, T. Gramatika roda, Disput, Zagreb, 2011; str. 126

⁹⁴ Sinkretizam se u počeo javljati otprilike u 10. st., ali u svim slavenskim jezicima njegova provedba nije tekla paralelno. Tako je, primjerice, sinkretizam u hrvatskome jeziku do 15. stoljeća bio proveden u svim imenicama muškog roda za živo, a u nekim drugim slavenskim jezicima proces je potrajao do 17. st. Usto, za hrvatski je jezik (kao i ruski) specifično vezivanje genitivno-akuzativnog sinkretizama samo za imenice muškoga roda koje znače što živo. Takva posebnost kada je razlikovanje živosti zastupljeno samo u jednoj rodnoj kategoriji drži se slavenskom posebnosti (Pišković, 2011).

⁹⁵ Odstupanje sinkretizma zabilježeno je jedino kod zbirne imenice *puk* koja u akuzativu zadržava staru jednakost s nominativom (*veliko mnoštvo puka* (48, 9-10) ~ *da ispelaš iz Eijipta moj pridragi puk* (63, 7-8). Takvo je odstupanje od genitivno-akuzativnog sinkretizma zastupljeno i danas, a pojavljuje i u nekim drugim imenicama (npr. *narod*).

6. MORFOLOGIJA IMENICA

Fonološke preinake koje su se dogodile praslavenskom razdoblju te u razdoblju starohrvatskoga jezika odrazile su se i na gramatičke morfeme imenica zabilježenih u tekstu. No prije njihova detaljna prikaza po tablicama, bitno je skrenuti pozornost na iduće:

- a) Iako je za vremensko razdoblje u kojem je nastao analizirani glagoljski predložak u jezikoslovlju već ustaljena podjela imenica prema sklonidbenim vrstama temeljenim na gramatičkom morfemu G jd., zbog praktičnosti zadržan je raspodjela gramatičkih morfema prema glavnim deklinacijama⁹⁶ po kojima su se sklanjale imenice u općeslavenskom razdoblju praslavenskoga jezika.
- b) U te su deklinacijske obrasce uvršteni i gramatički nastavci imenica koje su se sklanjale prema sporednim samoglasničkim⁹⁷ i suglasničkim⁹⁸ promjenama⁹⁹.
- c) Zbog prevladane opreke prema palatalnosti čije se potiranje događalo u razdoblju od 12. do kr. 14. st. (Lukežić, 2015), zamjetno je pridavanje palatalnih nastavaka imenicama s nepalatalnim završetkom kao i obrnuto. Iz tog razloga tablice ne prikazuju više strogu podjelu gramatičkih morfema na tvrde i meke inačice, već u potpunosti odražavaju stanje u zabilježenim imenicama.

⁹⁶ Glavne deklinacije dijelile su se na šest obrazaca: tvrde o-osnove muškoga roda i tvrde o-osnove srednjega roda, meke jo-osnove muškoga roda i meke jo-osnove srednjega roda te tvrde a-osnove ženskoga roda i meke ja-osnove ženskoga roda (Lukežić, 2015).

⁹⁷ Samoglasničke su osnove bile i-osnove muškoga roda, i-osnove ženskoga roda, u-osnove muškoga roda i u-osnove ženskoga roda (v-osnove) (Lukežić, 2015).

⁹⁹ Sporedne su se promjene počele osipati još u mlađemu praslavenskome razdoblju (9-kr. 11. st.), a imenice koje su se sklanjale prema njihovim obrascima, prešle su u glavne deklinacije i poprimile njihove nastavke (Lukežić, 2015).

6.1. Imenice muškoga roda

Jednina

Jednina	<i>o</i> -osnove	<i>jo</i> -osnove
N	-∅; -ə	-∅
G	-a; -e	-a
D	-u	-u
A	-a; -∅	-a; -∅
V	-e; -u	-u
L	-u; -∅	-u; -∅
I	-om/-on	-em; - om/-on

Konac općeslavenskog razdoblja obilježilo je dokidanje poluglasa na kraju riječi. U N jd. imenica muškoga roda koje su završavale na tvrdi ili meki suglasnik to je rezultiralo pojavom *nultog* ili *ništičnog* nastavka (-∅). Njega potvrđuju i imenice u 18. st. što je vidljivo na idućim primjerima iz teksta: *Abram-∅, Adam-∅, Isukrst-∅, blagoslov-∅, Bog-∅, cesar-∅, čovik-∅, duh-∅, grad-∅, kršćanin-∅, narod-∅, redovnik-∅; guvernatel'-∅, kral'-∅, lovac-∅, otac-∅, raj-∅, sekretarij-∅, spasitel'-∅, zločinac-∅*. Među navedenim imenicama posebno treba istaknuti dvije - *cesar* i *Isuhrst* - koje unatoč gubitku krajnjeg poluglasa pisar bilježi s istim na dočetu¹⁰⁰ (*cesarъ*_(32, 4); *Isuhrstъ*_(42, 11)).

Ništični nastavak N jd. poprimila je i imenica *sin* (*sin-∅*) koja se sklanjala prema nekadašnjoj *u*-deklinaciji¹⁰¹ muškoga roda te imenica *put* (*put-∅*) koja je pripadala *i*-deklinaciji¹⁰² muškoga roda.

¹⁰⁰ Spomenuti poluglasovi zabilježeni su znakom *štapića*, što znači da su se starocrkvenoslavenski glasovi *jer* i *jor* stopili u jedan glas (Gadžijeva et.al., 2014: 68).

¹⁰¹ Osim imenice *sin* (<synъ) u praslavenskom razdoblju prema *u*-deklinaciji muškoga roda sklanjale su se i imenice *volъ, vrъhъ, medъ, domъ* i *ledъ*.

¹⁰² Osim imenice *put* (<putъ) u praslavenskom razdoblju prema *i*-deklinaciji muškoga roda sklanjale su se i imenice *gostъ, gospodъ, gvozdbъ, tьstъ*, i *gъsъbъ*.

Gramatički morfem *-a* kojega u glagoljskom predlošku bilježe imenice poput *blagdan-a*, *grad-a*, *grob-a*, *grišnik-a*, *fundament-a*, *mramor-a*, *Moezes-a*, *strah-a* *križ-a*, *oc-a*, *spasitelj-a*, odraz je neizmijenjenog praslavenskog nastavka u G jd. imenica muškoga roda *o/jo*-osnova. Nastavak *-e* u ovom padežu sačuvala je jedino imenica *dan* (*dne*¹⁰³) koja se u praslavenskom sklanjala prema *n*-deklinaciji¹⁰⁴ muškoga roda, stoga je ovaj gramatički morfem reliktni nekadašnjeg G jd. *n*-deklinacije.

Iz praslavenskog razdoblja baštinjen je i gramatički morfem *-u* D jd. (npr. *Bog-u*, *cesar-u*, *faraon-u*, *Ivan-u*, *Pavl-u*, *narod-u*, *nauk-u*, *sin-u*).

Pojava kategorije živosti u svim je trima hrvatskim narječjima izazvala morfološku inovaciju (Lukežić, 2015), a ostvarila se genitivno-akuzativnim sinkretizmom, odnosno uvođenjem gramatičkog morfema *-a* kojega su u A jd. dobivale sve imenice muškoga roda koje znače što živo (*čovik-a*, *grišnik-a*, *Isuhrsta-a*, *Nabukodonosor-a*, *sin-a*, *kralj-a*, *oc-a*, *ptič-a*). Ovom novinom u jeziku se stvorila opreka prema staroj praslavenskoj jednakosti A = N. Takva je jednakost u akuzativu i dalje zadržana, ali samo u imenica koje znače što neživo (*Bitliom-ø*, *brig-ø*, *čap-ø* (štap), *grih-ø*, *pakal-ø*, *harač-ø*, *konac-ø*, *put-ø*).

Kada je riječ o morfološkim nastavcima *-e* i *-u* (*Isus-e*, *sin-e/sin-u*, *kršćanin-e*; *naučitelj-u*, *stvoritelj-u*) oni predstavljaju alomorfe, odnosno kontinuirane stare nastavke V jd. Pritom treba naglasiti kako se u imenica *o*-osnova koje završavaju na stražnjonepčane suglasnike *k*, *g*, *h* u vokativu redovito provodi prava palatalizacija (*grišniče*, *nastavniče*, *duše*, *Bože*)¹⁰⁵.

¹⁰³ Ovo je stari oblik imenice *dan* zabilježen u G jd. nakon gubitka mekog (ѣ) poluglasa u slabom položaju te bez njegove vokalizacije u jakom položaju (*dan* < psls. *дѣнь*).

¹⁰⁴ Prema ovoj deklinaciji u praslavenskome razdoblju sklanjale su se, primjerice, i imenice *kamen*, *plamen*, *korijen*, *remen*, *jelen*, *ječam* (< psls. *kamy*, *plamy*, *korenъ*, *remenъ*, *jelenъ*, *ječъmenъ*).

¹⁰⁵ Zbog djelovanja svih triju palatalizacija u [imenici otac ~ V jd. oče (<psls.)] više ni u sklonidbi ni u tvorbi nigdje nisu zastupljeni temeljni praslavenski glasovi *k* i *g*, već se samo smjenjuju njihovi odrazi *c* ~ *č* (Gadžijeva et.al., 2014: 83).

U L jd. imenica muškoga roda praslavenski nastavci *-ê* i *-i* vrlo su rano zamijenjeni gramatičkim morfemom *-u* iz ugasle *u*-deklinacije m.r. (*ščap-u*, *linb-u*, *sink-u*, *psoluh-u*, *strah-u*, *put-u*, *Bitliom-u*, *križ-u*). Valja istaknuti da bilježenje ovog nastavka ipak po jedanput izostaje u imenica *posluh* (*da mu se (...) ukaže unom posluh* ^(38, 16-17)) i *kraj* (*Gospodin Bog siêaše gori na krae tih skal* ^(44, 3-4)), što se može pripisati nepažnji pisara.

Praslavensko naslijeđe odražavaju i nastavci *-om* i *-em* u I jd. Zbog redukcije krajnjih poluglasa ovi su nastavci također fonološki izmijenjeni (*ančel-om*, *ščap-om*, *kruh-om*, *kip-om*, *med-om*¹⁰⁶, *kraľem*, *križ-em*, *oc-em*, *torń-om*).

Dvojina

Dvojina	<i>o</i> -osnove
N	<i>-a</i>
G	<i>-u</i>
D	n.p.
A	<i>-a</i> ; <i>-ih</i>
V	n.p.
L	n.p.
I	n.p.

Reliktni nastavci dvojine potvrđeni su u svega nekoliko imenica *o*-osnova. Kako je već istaknuto u ranijem poglavlju, dvojiniski nastavak *-a* pojavljuje se u N i A imenica koje u sintaktičkoj konstrukciji stoje uz broj dva (*dva redovina* ^(47,1); *po dva načina* ^(38, 8)). Nastavak *-u* vjerojatna je potvrda nekadašnjeg genitivnog nastavka u imenice *dan* (*do sudenga dnu* ^(57,17)), dok nastavak *-ih* u A

¹⁰⁶ Ova se imenica u praslavenskom također sklanjala prema sporednoj *u*-deklinaciji muškoga roda.

jd. imenice *grih* (*greih* _(40, 6)) ne možemo direktno dovesti u vezu s dvojinom, no vrlo vjerojatno predstavlja njezin relik.

Množina

Množina	<i>o</i> -osnove	<i>jo</i> -osnove
N	<i>-i</i>	<i>-i</i>
G	<i>-ov</i> ; <i>-∅</i>	<i>-ev</i> ; <i>-a</i> , <i>-∅</i>
D	<i>-om/-on</i> ; <i>-im</i>	n.p.
A	<i>-i</i>	<i>-i</i>
V	<i>-i</i>	<i>-i</i>
L	n.p.	<i>-ih</i>
I	<i>-i</i>	n.p.

Kada je riječ o gramatičkim morfemima imenica muškoga roda množine, situacija je slična kao i kod nastavaka za jedninu. Naime, i ovdje postoje neizmijenjeni praslavenski nastavci kao i pojedine fonološke izmjene ili inovacije.

Fonološki neizmijenjen izvorni nastavak *-i* u N i V mn. bilježe imenice *o*-osnova i *jo*-osnova (*diêmant-i*, *sakrament-i*, *pastir-i*, *grad-i*, *roditel'-i*, *naučitel'-i*, *muž-i*, *redovnic-i*, *proroc-i*, *ančel-i*, *oc-i*).

Nakon utruća krajnjeg poluglasa u G mn. također se pojavio *ništični* nastavak (*-∅*) kao odraz fonološki izmijenjenih starih nastavaka *o/jo*-osnova. U predlošku je taj nastavak zabilježen samo kod jedne imenice s palatalnom osnovom (*otac-∅*) te kod jedne imenice s nepalatalnom osnovom (*dan-∅*). Razlog zbog kojega se ne pojavljuje u više primjera jest morfološka homonimija s N jd. (Lukežić, 2015). Kako bi se takva situacija izbjegla, preuzeti su alomorfi *-ov/-ev* iz ugaslih *u*-osnova muškoga roda (*ančel-ov*, *sakrament-ov*, *grih-ov*,

apuštol-ov, roditel'-ev). Gramatički morfem *-a* u kojega u genitivu množine bilježi imenica *zločinac* (*zločinac-a*) jedina je potvrda izvorne štokavske morfološke inovacije (Lukežić, 2015).

Nastavci *-om* i *-em* u D mn., kao i oni u I jd., predstavljaju kontinuantne fonološki izmijenjenih starih nastavaka. Pritom nastavak *-em* koji se pridavao imenicama sa završetkom na palatalni suglasnik u razmatranom rukopisu nije potvrđen, dok nastavak *-om* bilježe imenice *ančel-om, likar-om, pastir-om, redovnik-om/redovnik-on*¹⁰⁷. Nastavak *-im* noviji je nastavak preuzet iz zamjeničko-pridjevske sklonidbe, a potvrđen je u D mn. imenice *žudija* (*žude-im*).

Praslavenski samoglasnik *y* u A mn. fonološki je izmijenjen u *-i*. U tekstu ga bilježe sve imenice s nepalatalnom suglasnikom na početku (*gris-i, li[s]t-i, sin-i*), te jedna imenica s krajnjim palatalom (*roditel'-i*). Nastavak *-e* fonološkom preinakom dobiven je od nekadašnjeg praslavenskog *ę*, a bilježi ga imenica *kamiń-e* (kamenje).

Gramatički morfemi u L mn. također su pretrpjeli fonološke preinake. Nastavak koji se pridavao imenicama *o*-osnova (*-ěhъ*), nakon fonoloških izmjena, u sebi je sadržavao različite odraze jata (ikavski, ekavski, jekavski), no u tekstu za njega nema potvrde. Drugi nastavak, onaj koji se pridavao imenicama *jo*-osnova (*-ihъ*), u sebi je zadržao neizmijenjen praslavenski ikavski odraz jata. Potvrđen je samo u jednom primjeru (*redovnic-ih*).

Na kraju valja još spomenuti gramatičke morfeme I množine. Kao i u A mn. i u ovom je padežu stari nastavak *o*-osnova (*-y*) fonološkim izmjenama prešao u *-i* (*ančel-i, gris-i*), dok je onaj u imenica *jo*-osnova (*-i*) ostao fonološki neizmijenjen, no nije potvrđen niti u jednoj imenici muškoga roda množine.

¹⁰⁷ Prijelaz *m > n*, kakav se javlja u gramatičkom morfemu D mn. *o*-osnova, predstavlja adrijatizam, specifičan za uzmorske govore.

6.2. Imenice srednjega roda

Imenice srednjega roda s o-osnovom i jo-osnovom po svojoj su sklonidbi najslbličnije imenicama muškoga roda glavne promjene. Tablice ime se razlikuju samo u oblicima za nominativ, akuzativ i vokativ svih brojeva (Gadžijeva et.al, 2014: 121).

Jednina

Jednina	<i>o</i> -osnove	<i>jo</i> -osnove
N	<i>-o; -e</i>	<i>-e</i>
G	<i>-a</i>	<i>-a</i>
D	<i>-u</i>	n.p.
A	<i>-o,</i>	<i>-e</i>
V	n.p.	n.p.
L	<i>-u</i>	<i>-u</i>
I	<i>-om/-on</i>	<i>-em; -om</i>

Za razliku od *ništičnog* nastavka kojeg su imenice muškoga roda dobile gubitkom krajnjeg poluglasa u N i A jd., imenice srednjega roda zadržale su svoje praslavenske, fonološki neizmijenjene, nastavke u tim padežima. Tako su nastavci *-o* i *-e*¹⁰⁸ potvrđeni u imenica poput *cesarstv-o*, *dil-o*, *Mark-o*, *mnoštv-o*, *dit-e*, *vesel-e* kao i u onih imenica koje su nekada pripadale *s*-osnovama¹⁰⁹ (*čud-o*, *til-o*), odnosno *n*-osnovama¹¹⁰ srednjega roda (*im-e*, *vrím-e*, *písm-o*).

¹⁰⁸ Za ove nastavke u Vjd. nema potvrda u tekstu.

¹⁰⁹ Imenice *oko*, *uho* i *slovo* također su u praslavenskom pripadale *s*-osnovama.

¹¹⁰ Prema n-sklonidbi srednjega roda u praslavenskom sklanjale su se i imenice *brême* i *sême*.

Gramatički morfem *-a* kojeg su imenice srednjega roda u glavnim sklonidbama „dijelile“ s imenicama muškoga roda također je zadržan i potvrđen u rukopisnom predlošku (*božanstv-a, mor-a, vrimen-a, počel-a* (početka), *pokaêh-a, oskvrñeñ-a, kršćeñ-a, vesel-a*). Neizmijenjen je ostao i stari nastavak *-u* D jd. kojega u tekstu bilježe imenice koje završavaju na nepalatalni suglasnik (*božanstv-u, dobr-u, dil-u* (djelu)), dok u onih s palatalnim završetkom nije potvrđen.

Zamijenivši svoje stare nastavke *-ê* i *-i* nastavkom *-u* u glavnim deklinacijama, L jd. vrlo je rano postao sinkretičan s dativom (*kraľestv-u, milosrdû, neb-u, mist-u, stad-u, pism-u, til-u, vesel-u, uskrsnutû, govoreñ-u*).

U instrumentalu imenice srednjega roda zadržale su fonološki izmijenjene praslavenske nastavke *-om* i *-em* (*imen-om, til-om, božanstv-on, zlat-om, prestl-om, hotiñ-em* (htijenjem), *pošteñ-em, lic-em, vesel-em*).

Množina

Množina	<i>o</i> -osnove	<i>jo</i> -osnove
N	<i>-a</i>	<i>-a</i>
G	n.p.	n.p.
D	n.p.	n.p.
A	<i>-a; -i</i>	<i>-a;</i>
V	n.p.	n.p.
L	<i>-ih</i>	n.p.
I	<i>-i</i>	n.p.

Imenice srednjega roda u množini glavnih deklinacija imale su gramatički morfem *-a* u N A¹¹¹ i V¹¹² (*čud-a, čudes-a, mist-a, prošćeñ-a, rebr-a, ust-a, vrat-*

¹¹¹ U A gramatički morfem *-i* bilježi imenica *čudo* (*čud-i*).

a, *zlamiń-a* (znamenja)). Nastavak *-i* zabilježen u A množine imenice *čudo* (*čud-i*) rijedak je padežni nastavak u imenicama srednjega roda. Preuzet je iz deklinacije muškog roda, a svoje podrijetlo vuče iz nekadašnjih *i*-osnova ili od nastavka *-ih* pridjevsko-zamjeničke deklinacije.

Fonološki izmijenjen nastavci u genitivu ($-\emptyset < \vartheta < \text{psls. } \text{v}/b$) i D mn. ($-om/-em < \text{psls. } -om\text{v}/-em\text{v}$) nisu potvrđeni, budući izostaje bilježenje imenica u tim padežima. Također, nema potvrda ni za nastavke L i I mn. u imenica koje završavaju na palatal. Imenice koje pak završavaju na tvrdi suglasnik, u L mn. bilježe ikavski odraz jata (*nebes-ih*, *ust-ih*), a u I mn. fonološki izmijenjen izvorni nastavak *-i* ($< \text{psls. } -y$) (*dil-i*).

6.3. Imenice ženskoga roda

U općeslavenskome razdoblju praslavenskoga jezika imenice ženskoga roda sklanjale su se prema *a*-deklinaciji i prema njezinoj mekoj inačici – *ja*-deklinaciji, no produktivna je bila i sklonidba prema *i*-osnovama (Gadžijeva, et.al, 2014).

Jednina

Jednina	<i>a</i> -osnove	<i>ja</i> -osnove
N	<i>-a</i> ; <i>-i</i>	<i>-a</i>
G	<i>-e</i>	<i>-e</i>
D	<i>-i</i>	<i>-i</i> ; $-\emptyset$
A	<i>-u</i> ; $-\emptyset$	<i>-u</i>
V	<i>-o</i>	<i>-e</i>
L	<i>-i</i>	<i>-i</i>

¹¹² Nastavak *-a* u V mn. nije potvrđen, budući da nijedna imenica srednjega roda u tom padežu nije zabilježena.

I	-om/-on; -em; -u	-om/-on; -um
---	------------------	--------------

U N jd. imenice ženskoga roda *a/ja*-osnova zadržale su neizmijenjeni izvorni nastavak *-a* (*crikv-a, divic-a, glav-a, skal-a, Kalvari-a, Galile-a, kaštig-a, predik-a, molitv-a, Mandalin-a* (Magdalena), *kralic-a, nediľ-a, duš-a, ptic-a, ptićic-a, vol-a*). Ovaj nastavak bilježe i imenice muškoga roda koja znače muška osobna imena (*Iûd-a/Ůd-a* (Juda), *Izaiê* (Izaija), *Iliê* (Ilija), *Luk-a*) te imenice muškoga roda koje označavaju mušku osobu (*papa, patriê*¹¹³). Neizmijenjeni izvorni nastavak *-i*, podrijetlom iz ugasle *r*-deklinacije¹¹⁴, u ovom padežu bilježi jedino imenica *mati* koja ima jednakosložnu osnovu (*mat-i*).

U G jd. sve imenice bilježe fonoloških izmijenjen nastavak *-e* nastao od praslavenskog prednjeg nosnog samoglasnika *-ę* kojeg su u praslavenskom razdoblju dobivale samo imenice s palatalnom na dočetu¹¹⁵ (*gaeb-e, Korizm-e, maek-e, Mari-e* (Marije), *mater-e, pokor-e, rib-e, utrob-e, zim-e, kuć-e, pomń-e, zemľ-e*).

Ikavski odraz jata u D jd. odražavaju sve imenice ženskoga roda koje završavaju na nepalatalni suglasnik (*maek-i, muk-i*¹¹⁶, *rib-i*), dok su one koje završavaju na palatal zadržale neizmijenjeni etimološki nastavak (*divic-i*¹¹⁷, *Marij-i*).

Fonološkom preinakom stražnjeg nosnog samoglasnika *-ø* tijekom općeslavenskog razdoblja imenice *a/ja*-osnova u A jd. dobile su nastavak *-u* (*čistin-u, Ev-u, istin-u, kaštig-u, perikul-u, rib-u, slav-u, ur-u* (sat), *duš-u, kralic-*

¹¹³ Ova se imenica u tekstu sklanja i prema glavnoj deklinaciji za ženski rod (N *patriê*, G *patriêrke*, D *patriêrki*, A *patriêrku*) i prema glavnoj deklinaciji za muški rod (G *patriêka*, D *patriêrku*, A *patriêrka*)

¹¹⁴ U praslavenskome su se prema ovoj deklinaciji sklanjale imenice *mati* i *dъt'i*.

¹¹⁵ Stari, fonološki izmijenjen nastavak *-i* (<psls.-y) koji se u praslavenskom razdoblju pridavao imenicama s o-osnovom nema niti jedne potvrde u G jd. imenica ženskoga roda.

¹¹⁶ U ovom primjeru izostaje provođenje druge palatalizacije velara.

¹¹⁷ Na str. 33 u redu 14 ova imenica ne bilježi nastavak *-i*, već ništični nastavak (*-ø*). Budući da je u tekstu potvrđena sa starim preglašenim jatom u G jd., njegov izostanak u navedenom primjeru može se tumačiti kao rezultat pogreške pisara.

u, *krunic-u*, *kućic-u*, *ptičic-u*, *nepomñ-u*, *srić-u*). Ništični nastavak nastao fonološkom izmjenom u općeslavenskom razdoblju ($-\text{ъ} > -\text{ə} > -\text{ø}$) u A zadržala je jedino imenica *mati* s dvosložnom osnovom (*mat-er-ø*).

Da je u V jd. zadržan stari padežni nastava *-o* u imenica *a*-osnova potvrđuje nam samo imenica *mati* (*maek-o*), dok neznatno veći broj imenica *ja*-osnova potvrđuje očuvani gramatički morfem *-e* u ovom padežu (*divic-e*, *kralic-e*, *pomoćnic-e*).

U L jd. imenica *a*-osnova fonološki izmijenjen psls. $-\hat{e}$ sadrži ikavske odraze u imenicama *crkv-i*, *devic-i/divic-i*, *glav-i*, *Kan-i*, *skal-i*. Imenice *ja*-osnova očuvale su stari etimološki nastavak *-i* kao i u D jd. (*duš-i*, *pustiñ-i*, *ruc-i*, *zaml'-i* (zemlji)).

U I jd. nastavak *-om* (*molitv-om*, *pravd-om*, *duš-om*, *zvizd-om*) nastao je na temelju starijeg *-o s dočetnim –m naknadno pridruženim analogijom prema starom dočetu I jd. o-osnova i jo-osnova* (Lukežić, 2015: 54). U pojedinim primjerima dočetno *-m* prelazi u *-n* (*družb[o]n*, *kug-on*, *Mari-on* (Marijom), *pustiñ-on*). Imenica *Samarija* u I je zabilježena s nastavkom *-um* (*Samarij-um*). Taj je nastavak mlađa inačica spomenutog nastavka *-om* u kojem je praslavenski nosni samoglasnik $-\text{ǫ}$ umjesto *-o* dao *-u* kojemu je također naknadno pridruženo dočetno *-m*. Nastavak *-em* u ovom padežu bilježi imenica *Ilija* (*Ilio-em*). Naime, ovaj gramatički nastavak neobičan je utoliko što pokazuje kako je pisar znao da se radi o imenici muškoga roda koja se mijenja prema sklonidbi za ženski rod, ali joj je umjesto „ženskog“ gramatičkog morfema pridodao palatalni nastavak iz glavne deklinacije muškoga roda.

Množina

Množina	<i>a</i> -osnove	<i>ja</i> -osnove
N	<i>-e</i>	<i>-ø</i>

G	-ø; -ov	n.p.
D	n.p.	n.p.
A	-e	-e
V	n.p.	n.p.
L	-ah	n.p.
I	-ami	-ami; -ø

U N množine nastavak *-e*, dobiven fonološkom izmjenom od psls. *-e*, potvrđen je u svim imenicama ženskoga roda koje završavaju na nepalatalni suglasnik (*êasl-e*, *muk-e*, *nog-e*, *nevist-e*, *perl-e*, *hêcer-e*, *ran-e*, *rib-e*, *ruk-e*, *vod-e*).

U G mn. ništični nastavak nastao fonološkom izmjenom poluglasa bilježe imenice *a*-osnova (*bul-ø*, *muk-ø*, *rib-ø*, *ruk-ø*, *skal-ø*, *zuz-ø*), dok u imenica *ja*-osnova nije potvrđen. Imenica *prsov* jedini je primjer u kojem je zabilježen alomorf *-ov* iz nekadašnjih *u*-osnova muškoga roda.

Nastavak *-e* u A mn. dobiven je fonološkom preinakom nekadašnjeg psls. nastavka *-e* kojeg su u tom padežu bilježile imenice s palatalnim dočetakom. Međutim, nastavak su preuzele i imenice na tvrdi suglasnik (*duš-e*, *hêcer-e*, *hudob-e*, *ovêic-e*, *ruk-e*, *setenci-e*, *skal-e*, *tajn-e*).

Množinski oblik imenice *knjiga* (*kñig-ah*) jedina je potvrda u tekstu da se i dalje čuva stari, fonološki izmijenjeni nastavak u L mn. *a/ja*-osnova (*-ah*<psls. *-ah*).

Množinski nastavak *-ami* (<psls. *-ami*) u I bilježe imenice *beštīm-ami*, *duš-ami*, *molitv-ami*, *muk-ami*, *svetic-ami*, *zuz-ami*. Iznimku čini imenica *riba* koja u svom množinskom obliku ne bilježi navedeni nastavak *riba* (...*nasiêuj malahnim* (...) *hruhom i ribic veliko mnoštvo puka*...^(48, 8-10)).

Potvrde za množinski nastavak *-am* (<psls. *am*) u D kao i za alomorfe *-e* i *-i* u V mn. izostaju u analiziranom korpusu imenica.

6.3.1. Imenice ženskoga roda i-deklinacije

Jednina

Jednina	
N	-ø
G	-i
D	-i
A	-ø
V	n.p.
L	-i
I	-u; -ø

U N i A jd. *i*-deklinacije imenice ženskoga roda bilježe *ništični* nastavak (-ø) nastao fonološkom preinakom starohrvatskog *šva* (ø) (*ispovid-ø*, *kripost-ø*, *karv-ø*/*krv-ø*, *moč-ø*, *noč-ø*, *radost-ø*, *stvar-ø*, *svitlost-ø*).

U G D i L jd. očuvan je stari neizmijenjeni nastavak *-i*¹¹⁸ (*bolest-i*, (*i*)*spovid-i*, *kripost-i*, *ľubav-i*, *na[pa]st-i*, *neharnost-i*, *nemoč-i*, *radost-i*, *smrt-i*, *stvar-i*, *svitlost-i*).

Nastavak *-u* koji imenice ženskoga roda *i*-deklinacije bilježe u I jd. (*ispovidû*, *krvû*, *sladkostû*, *oblasću*), mlađi je nastavak podrijetlom od nekadašnjeg nastavka *-jȳ a/ja*-deklinacija. U tekstu ga pisar bilježi posebnim grafemom *û*.

¹¹⁸ Za ovaj nastavak u V jd. nema potvrde.

Množina

Množina	
N	-e
G	-i
D	n.p.
A	-i, -e
V	n.p.
L	n.p.
I	n.p.

U množini imenica ženskoga roda *i*-osnova u tekstu su potvrđeni nastavci za N G i A.

Fonološki neizmijenjene nastavke u G i A mn. bilježe imenice *kći*, *stvar* i *oko* (G *hćer-i*; A *stvar-i*; A *oč-i*¹¹⁹). Nastavak *-e* koji se javlja u N i A mn. imenice *kći* (*hćer-e*) zadržan je iz nekadašnjih *r*-osnova po kojima se ova imenica sklanjala u praslavenskom razdoblju.

6.4. Zaključno o morfologiji imenica

Promjene u starojezičnom razdoblju uvjetovale su gubitak sporednih deklinacija i prijelaz imenica, koje su se prema njima sklanjale, u glavne deklinacijske obrasce. Također uslijed promjena koje su se zbivale na fonološkome planu, pojedini stari gramatički morfemi pretrpjeli su fonološke preinake. Povijesni jezični razvoj bio je obilježen i potiranjem starih opreka prema palatalnosti osnova, što je vidljivo na gramatičkim morfemima koji više nisu strogo raspodijeljeni na palatalne i nepalatalne. U potvrđenoj staroj morfologiji imenica, koju obilježavaju nesinkretizirani oblici DLI mn., jedinu

¹¹⁹ Gramatički morfem *-i* u množini imenice *oko* (*oči*) relik je nekadašnje dvojine.

morfološku inovaciju bilježi G mn. imenice *zličinac* (*zločinac-a*) u kojem se umjesto očekivanih starih alomorfa pojavljuje gramatički morfem *-a*.

7. ZAKLJUČAK

Analiza imenica u *Propovijedima popa Antona Šegote* pokazala je kako njihove jezične značajke svoje podrijetlo imaju u praslavenskom jeziku. Uslijed jezičnog razvoja, promjene su se odvijale na fonološkom, ali i na morfološkom planu što je dovelo do određenih promjena koje su potvrđene na obrađenom korpusu.

Fonološki opis imenica potvrdio je kako je nekadašnji praslavenski vokalizam u svom razvoju doživio znatne promjene. Tako je starije starohrvatsko podrazdoblje bilo obilježeno preinakama prednjeg (ϵ) i stražnjeg (φ) nazala te praslavenskog samoglasnika y . Prednji nosni samoglasnik reflektirao se u e samo u nastavcima imenica (npr. *im-e*, *vrin-e*), dok je odraz a potvrđen jedino u imenici *êazik*. Nekadašnji visoki samoglasnik y u svim je primjerima prešao u i (*riba*, *êzik* i dr.).

Ovo povijesno jezično razdoblje bilo je obilježeno i gubitkom poluglasa što je potvrđeno u nizu primjera. Njegova vokalizacija zbivala se u mlađem starohrvatskom podrazdoblju kao „druga faza“ njegova uklanjanja iz sustava. Mlađe starohrvatsko podrazdoblje bilo je obilježeno i preinakama općeslavenskih slogotvornih sonanata r i l . Slogotvorno r u imenicama se realiziralo bez popratnog vokala (*smrt*, *srce* i dr.), dok je svega jednom zabilježeno s popratnim vokalom a (*karv*). Slogotvorno l potvrdilo je najčešću realizaciju u čakavskim dijalektima, ostvarilo se kao u .

Kada je riječ o refleksu jata, on je ikavsko-ekavski. No budući da prevladava ikavski odraz, moguće je da je tekst nastao negdje na južnijem području.

Od starih praslavenskih konsonantskih skupova, u predlošku su potvrđeni odrazi praslavenskih skupina $dbj > j$ (*oslobojeñe*, *osujeñe*) i $stbj > šć/št$ (*posvilitišće*, *prošćeñe*, *pošćeñe*, *meštar*, *taštament*, *kaštiga*). Također, potvrđeni su i novi suglasnički sljedovi nastali nakon gubitka poluglasa i to na početku i kraju riječi te unutar zatvorenih slogova.

U opisu gramatičkih kategorija, fleksijska kategorija broja obilježena je gubitkom dvojine, dok su u potpunosti ušćuvane potkategorije jednine i množine. U razredbenim kategorijama, kategorija roda tijekom povijesnog jezičnog razvoja nije pretrpjela nikakve restrikcije te su očuvane sve tri rodne potkategorije. Na temelju analize roda i sročnosti, potvrđeno je da je naslijeđena tzv. *nametnuta sročnost* i kako takva postoji i danas. U novouvedenoj gramatičkoj kategoriji živosti, dosljedno je potvrđen genitivno-akuzativni sinkretizam koji se očituje dodavanjem gramatičkog morfema *-a* svim imenicama muškoga roda koje znače što živo, dok je stara praslavenska jednakost A=N zadržana u imenica koje znače što neživo.

U posljednjem poglavlju, onom posvećenom morfologiji, potvrđen je gubitak svih sporednih deklinacija prema kojima se u praslavenskom razdoblju sklanjao određen broj imenica svih triju rodova. Te imenice prešle su u glavne sklonidbene obrasce i preuzele gramatičke morfeme glavnih deklinacija. No budući je u razdoblju nastanka teksta odavno prevladana opreka prema (ne)palatalnosti osnova, gramatički morfemi više nisu strogo podijeljeni na tvrde i meke inačice.

Što se tiče same morfologije, ona je stara. To najbolje potvrđuju nesinkretizirani oblici DLI mn. Nakon što je u L jd. *o*- deklinacije muškoga i srednjega roda preuzet gramatički morfem *-u*, spomenuti padež postao je sinkretičan s D jd.. Osim novouvedene kategorije živosti u općeslavenskom razdoblju, jedinu inovaciju u razmatranom korpusu predstavlja gramatički morfem *-a* u G mn. imenice *zločinac* (*zločinac-a*). No taj primjer ujedno je i jedina potvrda izvorne štokavske morfološke inovacije.

8. SAŽETAK

Linguistic features of glagolitic manuscript *Sermons of priest Anton Šegota*

(contribution to the research of handwritten legacy of Ante Marija
Strgačić)

Stara rukopisna građa u povijesti proučavanja hrvatskoga jezika i njegovih narječja bila je i ostala nezaobilazno vrelo podataka. Iz tog razloga odlučila sam prilikom izrade svog diplomskog rada koristiti predložak koji dosad još nije bio jezično opisan. Prije nego li nešto više kažem o njegovoj povijesti, želim naglasiti tri činjenice. Prva se odnosi na sam predložak koji je dio osobnog fonda Ante Mrije Strgačića i danas se čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Zadru. Drugo, tekst predloška nije bio transliteriran, stoga sam to po prvi puta učinila za ovu prigodu. Za kraj napominjem kako sam se prilikom analize jezičnih osobitosti ograničila na imenice, čime je ostavljena mogućnost daljnjeg proučavanja predloška.

Ključne riječi: rukopisna građa, osobni fond, jezična analiza, imenice

Key words: handwritten sources, personal fund, linguistic analysis, nouns

9. POPIS LITERATURE

Izvor:

HR- DAZD- 373 osobni fond Ante Marija Strgačić , kut. 28, sign. 6. 5. 1.

Literatura

1. Damjanović, Stjepan. 2009. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Zagreb, Matica hrvatska
2. Finka, Božidar. 1981. *Sali u prostoru i vremenu*, U: *Župa Sali: o 400. obljetnici dogradnje župne crkve Sv. Marije (1581-1981.)* / [uredili: Nedo Grbin, Srećko Frka-Petešić]. Sali, Župni ured; str. 5-19
3. Finka, Leonard-Riko. 1981. *Svećenici Saljani i saljski župnici i kapelani*, U: *Župa Sali: o 400. obljetnici dogradnje župne crkve Sv. Marije (1581-1981.)* / [uredili: Nedo Grbin, Srećko Frka-Petešić] Sali, Župni ured; str. 101-117
4. Galić Bešker, Irena. 2015. *Arhiv, fond i zbirka: rukopisne ostavštine Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, U: *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine: zbornik radova: znanstveno stručni skup, Zagreb, 9. listopada 2014.* / [uredile Melina Lučić, Marina Škalić], Zagreb, Hrvatski državni arhiv; str. 39-61
5. Grbin, Nedo. 1981. *Glagoljica u Salima* u: *Župa Sali: o 400. obljetnici dogradnje župne crkve Sv. Marije (1581-1981.)* / [uredili: Nedo Grbin, Srećko Frka-Petešić], Sali, Župni ured; str. 61-99
6. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. 2014. / Sofija Gadžijeva [et. al.]; priredio Milan Mihaljević. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Staroslavenski institut
7. *IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom*. 2003. / [sastavio i uredio Edward P. Adcock et. al.]. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo
8. Ivančev, Ante. 1995. *Svećenici glagoljaši Brbinjci i župnici Brbinja* u: *Brbinj na Dugom otoku (nacrt povijesnog razvoja)*, U: *Brbinj kroz povijest* / [urednik: Damir Meštrov]. Brbinj: Mjesni odbor Brbinj; Župa; str. 23 – 38
9. Jurišić, Blaž. 1992. *Nacrt hrvatske slovnice: glasovni oblici u povijesnom razvoju (pretisak)*. Zagreb: Matica hrvatska

10. Katić, Tinka. 2003. *Digitalizacija stare građe*, U: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 46, 3-4(2003), str. 33-dostupno na: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/87>
11. Kero, Pavao. 2008. *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*. /skupio i priredio Pavao Kero. Zadar: Stalna izložba crkvene umjetnosti
12. Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2: čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketin; Tehnička knjiga
13. Lučić, Melina. 2014. *Osobni arhivski fondovi*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv
14. Lučić, Melina. 2015. *Rukopisne ostavštine u hrvatskim baštinskim ustanovama i drugim institucijama na primjeru osobnih arhivskih fondova*, u: *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine: zbornik radova: znanstveno stručni skup, Zagreb, 9. listopada 2014.* / [uredile Melina Lučić, Marina Škalić]. Zagreb: Hrvatski državni arhiv; str. 21-37
15. Lukežić, Iva. 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka
16. Lukežić, Iva. 1999. *Razvoj i uspostava hrvatskoga jezika u starijim razdobljima*, U: *Fluminensia* 11(1999) 1-2; str. 101-142
17. Lukežić, Iva. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja: fonologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Filozofski fakultet u Rijeci; Katedra Čakavskog sabora Grobišćine
18. Lukežić, Iva. 2015. *Zajednička povijest hrvatskih narječja: morfologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Filozofski fakultet u Rijeci; Katedra Čakavskog sabora Grobišćine
19. Mihaljević, Milan/Vince, Jasna. 2012. *Jezik hrvatskoglagoljskih Pazinskih fragmenata*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Državni arhiv u Pazinu; Staroslavenski institut
20. Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje: fonologija*. Zagreb: Školska knjiga
21. Obad, Stijepo. 1995. *Brbinj na Dugom otoku (nacrt povijesnog razvoja)*, U: *Brbinj kroz povijest.* / [urednik: Damir Meštrović]. Brbinj: Mjesni odbor Brbinj ; Župa; str. 9 – 21
22. Pantelić, Marija Agneza. 2013. *Odraz sredine u hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima 14. i 15. stoljeća*, U: Pantelić, Marija Agneza. 2013. *Hrvatsko glagoljsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost: Družba sestara milosrdnica Svetog Vinka Paulskog; str. 47-52
23. Pantelić, Marija Agneza. 2013. *Starokršćanski monogrami i glagoljske sigle u Hrvatskoj*, U: Pantelić, Marija Agneza. *Hrvatsko glagoljsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost; Družba sestara milosrdnica Svetog Vinka Paulskog; str. 53-65

24. Pantelić, Marija Agneza.2013. *Zadar na razmeđu glagoljskog juga i sjevera s obzirom na liturgijske kodekse 11.-15. stoljeća*, U: Pantelić, Marija Agneza. *Hrvatsko glagoljsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost: Družba sestara milosrdnica Svetog Vinka Paulskog; str. 37-46
25. Pišković, Tatjana.2011. *Gramatika roda*. Zagreb: Disput
26. Radošević, Andrea: „*Sermones discipuli*“ *njemačkog dominikanca Johannesa Herolta (†1468) u hrvatskim glagoljskim Disipulima iz 16. stoljeća*: doktorski rad; mentor Ivanka Petrović, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2013.
27. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. 1: *A-věďb*.2000./ [obrađivači: Biserka Grabar et. al.]. Zagreb: Agencija za komercijalnu djelatnost
28. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. 13: *věče-gorušbъ*).2005. / obrađivač Vesna Badurina-Stipčević [et. al.] ; glavni urednik Zoe Hauptová. Zagreb: Staroslavenski institut
29. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv 14: *gorši-danъ*).2007. / obrađivač Vesna Badurina-Stipčević [et. al.] / [glavni urednik Zoe Hauptová]. Zagreb: Staroslavenski institut
30. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. 15: *danъ-dovolnê*).2008. / obrađivač Vesna Badurina-Stipčević [et. al.] ; glavni urednik Zoe Hauptová. Zagreb: Staroslavenski institut
31. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. 16: *dovolstvo-dučiti*).2009. sv. 16 / obrađivač Marija-Ana Dürriegl [et. al.] ;glavni urednik Zoe Hauptová. Zagreb: Staroslavenski institut
32. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. 17: *duša-edinosrъdno*).2010. / obrađivač Marija-Ana Dürriegl [et. al.] ; glavni urednik Zoe Hauptová]. Zagreb: Staroslavenski institut
33. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. 18: *dušaedinosučstvie-erênešb*. 2011. / [obrađivač Marija Klenovar/ Lucija Turkalj/ Vida Vukoja.] ; glavne urednice Zoe Hauptová/Zdenka Ribarova. Zagreb: Staroslavenski institut,
34. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* sv. 19 : *erêovъ-žrъtva*; 2012. / [obrađivači Ana Kovačević et. al.] ; glavne urednice Zoe Hauptová, Zdenka Ribarova. Zagreb: Staroslavenski institut
35. *Rječnik crkevnoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. 20: *žrъtva-zapovêdnica*. 2014. / [obrađivači Marija Klenovar et. al.]; glavne urednice Zoe Hauptová, Zdenka Ribarova. Zagreb: Staroslavenski institut

36. Runje, Petar.2008. *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*. Zadar: Gradska knjižnica
37. Samman, Dunja.2009. *Prikaz i usporedba arhivističkih i knjižničarskih standarda za opis gradiva/građe* [diplomski rad] / metnor Ana Barbarić, Arijan Rajh. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu; Odsjek za informacijske znanosti. (dostupno na: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/5800/1/Samman_diplomski.pdf)
38. Stančić, Hrvoje. 2009. *Digitalizacija*, Zagreb: Zavod za informacijske studije
39. Stipčević, Aleksandar.2004. *Socijalna povijest knjige u Hrvata: Knjiga 1: Srednji vijek: Od prvih početaka do glagoljskog prvotiska iz 1483. godine*, Zagreb: Školska knjiga
40. Tafr, Branka.2001. *Razgraničavanje roda i spola: gramatički i leksikografski problem*, U: Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 27 (2001); str. 251-266 (dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/search/?q=razgrani%C4%8Davanje+roda+i+spola>)
41. *Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*.2013. / priredili: Oliver Modrić, Josip Kolanović. Zadar: Državni arhiv u Zadru, Zadarska nadbiskupija
42. *Vodič Državnog arhiva u Zadru*.2014. / [urednik Josip Kolanović], Zadar: Državni arhiv (dostupno na: <http://www.dazd.hr>)
43. Vranić, Silvana.2005. *Status finalnoga slogovnoga /l/*, U: Vranić, Silvana: *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet; Odsjek za kroatistiku; str. 241-248
44. Znika, Marija.2002. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
45. Zubčić, Sanja.2006. *Duljenja naglašenoga vokala u sjeverozapadnim čakavskim govorima*, U: Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje knj. 32 (2006); str. 327-48 (dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=14338)
46. Žagar, Mateo.2013. *Uvod u glagoljsku paleografiju*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

10. Popis priloga

Prilog 1: Propovijedi popa Antona Šegote (kopija rukopisnog predloška)

Prilog 2: Transliterirani tekst *Propovijedi*

Prilog 3: Tablica potvrđenih fonema u tekstu

Prilog 4: Tablica a-vrsta (imenice muškoga roda)

Prilog 5: Tablica a-vrsta (imenice srednjega roda)

Prilog 6: Tablica e-vrsta (imenice ženskoga roda)